

D A N S K

ORDDANNELSESLÆRE

A F

N. P E T E R S E N,

SEMINARILÆRER, ORDENTLIG MEDLEM AF DET

NORDISKE OLDSKRIFTSKAB.

ODENSE.

TRYKT HOS S. HEMPEL,

BIER AF FYNES STIFTS ADRESSEKONTOR OG BOGTRYKKERI.

1826.

AAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAA

Der kan behøves både ugemene Ord til Poesien og ny Ord til Sproglæren og Videnskaber; men de samme bør dog i Dannelsen efter fælles Betingelser at ligne de gemene: altså er det tryggest, at have adskillige Mønstere at vælge i, for at se, hvilket der nættest og tydeligst efter Sprogets Art passer sig til den Mening, som det ny Ord skal have.

Höjsgård.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Deres Eksellense

Hr. Gjehejmekonferensråd

J. v. B ü l o w,

Ridder af Elefanten, Storkors af Dannebrog

og Dannebrogsmænd, Kommandør af

Nordstjerneordenen, &c. &c. &c.

a l

Videnskabeligheds ædle Befordrer,

helliges

dette lille Forsøg

underdanigst

af

Forfatteren.

Forerindring.

Til denne lille Afhandling har jeg benyttet de Hjælpe midler, jeg i lang Afstand fra litterære Kilder har kunnet overkomme, især *Højsgårds*, Prof. *Blochs* og Prof. *Rasks* Arbejder. Formedelst de tvende førstes betydelige Arbejder i den danske Sproglære, og den sidstes i de beslægtede Tungemål, har min Fortjeneste, hvis man ellers vil tillægge disse Blade nogen, kun bestået i at samle og anvende det allerede givne Stof.

Da min Afhandling er skreven for omtrent et År siden, så har jeg ikke kunnet benytte anden Del af Dr. *J. Grimms* deutsche Grammatik, Göttingen 1826, hvilket Verk ellers vilde have haft stor Indflydelse på min Bearbejdelse, især

af den danske Sammensætning; ved Afledningen gjorde jeg mig det til Lov, ikke at medtage andre Afledsændelser, end sådanne, der ved Stamord i selve Sproget kunde vises at tilhøre dette. Til den af mig brugte Inddeling: *blandet* og *ren* Sammensætning har Højsgård givet mig Anledning. Meget har det glædet mig at se, at Dr. Grimm antager to andre Arter af Sammensætninger: *egentlig* og *uegentlig*, der omtrent svare til hvad jeg har kaldet *Tillægsforbindelse* og *Forholdsforbindelse*. Den egentlige Sammensætning, siger Dr. Grimm S. 408, finder Sted, „*wenn das, wo für es der sprache an einem wort, an einer ableitung fehlt, oder was durch adjectiva, praepositionen und andere partikeln umschrieben werden müste, zu bezeichnen ist.*“ Uegentlig derimod er den, „*welche unmittelbar anstosende casus und partikeln, wie sie der alten freien construction gemäsz waren, gleichsam aus dieser zieht, und mit dem zweiten worte verbindet.*“ Hermed kan sammenlignes, Fortalen S. VIII, Forklaringen på egentlig Sammensætning: „*dasz ein declinables wort, ohne irgend ein zeichen der biegun, einem*

andern vorgesetzt werde.“ Eksempler på den egentlige Sammensætning ere da: *Vinstok* (*ἄμπελος*), hvilket Ord Dr. Grimm selv forklarer: som bærer Vin; *græsgrøn*, grøn som Græs; *Donnergott*, „nicht ein gott des donners, vielmehr der donnernde gott“ (S. 408). Eksempel på uegentlig Sammensætning: *Tages-licht*. Det *formelle* Kjendetegn på den egentlige Sammensætning er Kompositions vokalen (*a*), på den uegentlige, Flexionsendelsen (*a. S.*). Uden at ville bedømme, hvorvidt denne Inddeling oprindelig er den rigtige eller ej, tror jeg dog at burde bemærke, at *Tordengud* ligesåvel kan forklares: Gud for Torden, som: den tordnende Gud; og at ligesom vi udtrykke Gjenstanden *ἄμπελος* ved *Vinstok*, så si-ge vi også *Forholdsmærke* (et Forholds Mærke) for Latinernes *casus*, hvor Flexionsendelsen i *Forholds* er ganske tydelig. Om derfor end Dr. Grimms Inddeling oprindelig er den rette, så synes den næppe nu mere anvendelig på vort Sprog; og jeg tror derfor at burde adskille de tvende Arter af Sammensætning allene efter Begreberne selv, om nemlig de to Ord virkelig tænkes i For-

hold eller ikke, uden at tage Hensyn på, om Forholdsmærket undertiden kan være bortfaldet. Således vilde da *Borgermand* være en Tillægsforbindelse, men *Borgerofficer* en Forholdsforbindelse, skönt der ved disse Ord hverken findes Kompositions- eller Fleksions-Bogstav. Og vort *Ulvemælk*, i hvilket *e* kunde betragtes som Kompositions-Vokal, kan, efter Begrebet, ikke hentøres til nogen anden Afdeling end *Wolfsmilch*, der, efter Dr. Grimm (S. 601) hører til den uegentlige Sammensætning. Næppe ville heller vi Danske anse *Brodersön, Söstersön* for fejlagtigt isteden for *Broderssön, Sösterssön* (Dr. Grimm S. 945), men enten forklare det bortfaldne *s* af det straks derpå følgende, eller rettere af den isl. Ejef. Dette synes da at vise, at vi i det danske Sprog, ligesom i det nuværende höjtyske, meget sjælden kunne gjenfinde nogen Kompositionsvokal, med mindre man der til vilde henregne *e* i *lysegul, mörkegrön*, hvilken Forbindelse dog igjen, efter Betydningen, må være af samme Slags som *höjröd*. — De, som imidlertid ville forsøge, at anvende Dr. Grimms Indde-

ling på det danske Sprog, ville efter disse Bemærkninger kunne berigtige min Fremstilling.

Ved Udgivelsen af dette Arbejde har jeg villet forelægge Almenheden en Prøve af en lignende Bearbejdelse af den danske Sproglæres øvrige Dele, især sådanne, der ikke i den senere Tid have været udførligen bearbejdede. Dette Arbejdes Tendens er fornemmelig at tage bestandigt Hensyn på Stamsprogene, det islandske og tyske Sprog. Prof. Rask har venskabelig lovet, at vilde understøtte mig i dette Foretagende. Kun herved har jeg fattet Mod til at tænke på Udførelsen af en Idé, der måske ellers for dristig var fattet, ligesom jeg også tør håbe derved, og ved Afbenyttelsen af de nyeste Verker, at kunne give de følgende Hæfter, hvis disse nogensinde skulle se Lyset, en større Fuldkommenhed, end nuværende Forsøg besidder. Det vanskelige Æmne og alle sådanne Arbejders Natur, at de næsten i det uendelige kunne forøges og forbedres, må være min Undskyldning, dels for de Fejl, som

heri kunne være indløbne; dels for at Materien ikke allevegne er udtömt. Med megen Taknemmelighed skal jeg søge at benytte Erindringer og Bemærkninger, der angå dette Arbejde, dersom nogen vil værdige mig og dette sin Opmærksomhed.

Da Afledning ofte er en mislig Sag, har jeg troet undertiden at burde anføre min Hjemmel. Når intet andet Mærke findes, menes Index til de anførte Verker. Kunstordene og deres Forkortelser ere de samme, som findes i Prof. Rasks Sproglærer. Fuldstændigst ere de anførte i Fortalen til den frisiske.

- Side 2 Linie 1 nedenfra, læs, islandske
S. 5 Lin. 8 nedenfra, S. 6 Lin. 5, S. 7 Lin. 2 og 6 læs: Bibegreber.
- S. 9 — 4 nedenfra, foran Afledning sættes: 1.
— 9 — 2 nedfr., læs: pönse.
— 17 — 12 udslættes: *De* o. fg.
ved § 13 tilsættes Endelsen *od* (isl. ódr, t. *uth*) i *Armod* (efter Dr. Grimms d. G. 2, 255 og 256).
— 19 Endelsen *ersé* forandres til: *s* (af *Hus*), som er lagt til Personendelsen *er*, og hensættes nederst på næste Side. — Endelsen *nis* er ikke nordisk, men findes i Gjermanismer, som *Vildtnis*.
- 23 Lin. 9 efter Hankönsordet *Får* tilsættes: *Gimmer*.
— 32 — 11 og 12 udslættes: formodentlig — *To*, og der tilsættes som Eksempel: *tavs*.
— 44 — 2 nedfr., efter *infinitivus* sættes: (*gerundium*). Sammenl. også Rask om det isl. Sprogs Opr. S. 267.
- 47 sidste Lin. udslættes: *ab* eller.
— 55 Lin. 10 læs: forberge.
— 99 — 16 *Afsked* o. lign., læs: *Afskjed* med *j*.
— 90 — 20 læs: *bolsterkr*.
— 92 — 13 læs: *likami*.

Følgende Eksempler med det dem vedkommende udslættes: S. 20 Lin. 5 nedfr. *Gitter*; S. 21 Lin. 5 nedfr. *Hav*, *Havn*, og Lin. 1 nedfr. *ores*, *Orm*; S. 29 Lin. 4 til 5 *Blåhed* og *Fåhød*; S. 37 Lin. 3 nedfr. *fuge*, *Fog*; S. 38 Lin. 3 *rygtes*; S. 42 Lin. 8 *nemlig*; S. 69 Lin. 8 *så mare*; S. 91 Lin. 15 *Hundsvot*.

Foruden de anførte Afledninger ville endnu adskillige kunne gjenfindes i vort Sprog, men hvilke vi dog synes nærmest at have fået ved Afstamning; som *k* i *Dolk*; *s*, *ds*, *ts*, i *Trods*, *Skyts* (Dr. Becker, S. 205, 211, 250); *d* i *hold* (isl. *at kala*, *kæla*; *kaldr*); *n* i *grön* (isl. *at gróa*, *gränn*); *p* i *skære*, *skar*, *skarp* = *tie*, *tav*, *tavs* (Dr. Grimm 2, 183). Også have vi Spor af adskillige Forbogsstavers Tilsetning eller Bortkastelse, som *h* i *Øre*, *høre* (Dr. Grimm 2, 2); *g* i *unde* (*ynde*) *Gunst* (Dr. Grimm 2, 700); *lue*, *glø* (skinne; gloende Jærn) *t. lohen*, *glühen*; *nage*, *gnave*; *s* i *grave*, *skrive* (*γραφοω*, *scribo*); *graben*, *schreiben*, Dr. Becker S. 220); *Nøb*, *Snabel* (Dr. Grimm 2, 701); bortkastet i *skøre*, *kort* (eng. *short*; Dr. Becker S. 250; *d*, at *skorte*), o. s. v.

Danske Ords Afledning og Sammensætning.

§. 1.

Når man i Almindelighed vil betragte et Sprogs Orddannelse, for derved at gøre sig nøjere bekendt med dets Natur, så kan man enten undersøge, hvilke de Elementer ere, hvoraf Ordene bestå og hvorledes disse forbindes, og dette viser Bogstav- og Stave-Læren; eller man kan undersøge, på hvilken Måde Ord fremkomme af andre allerede givne Ord; dette indeholdes i *Orddannelseslæren*. Denne forudsætter da Kundskab om de forskellige Ordklasser, da det er disse, der enten forbindes eller gå over til hverandre, samt om Bøjningslæren, med hvilken Læren om Afledning har så megen Lighed. Begge de anførte Dele af Sproglæren, Bogstavlæren og Orddannelseslæren, kunne igjen have en større eller mindre Udstrækning; man kan nemlig enten betragte Bogstaverne, Stavelserne og de afledte eller sammensatte Ord allene med Hensyn

til det Sprog, der er Gjenstand for Undersøgelsen, eller man kan tillige tage Hensyn på, hvorledes de ere oprundne af andre beslægtede Sprog. Når man ved Bogstaverne og Stavelserne tager Hensyn kun på selve Modersmålet, så fremkomme ved en omhyggelig Granskning dets Love for Bogstavernes (Selvlyds og Medlyds) Overgange indbyrdes; men dette leder ved et så afledet Sprog som det danske ikke til sikre Resultater. Man bør derfor ved denne Undersøgelse billigen tage Hensyn til Bogstavernes eller Stavelsernes Oprindelse fra Stamsprogene, hvorved Love må kunne udledes for Overgangen fra Stamsprogene til det afledte, her fra det islandske og tyske til det danske Sprog; disse Love lægges da til Grund for hine, og begge ville i Forbindelse give en herlig Vejledning i mange tvivlsomme Tilfælde. På en lignende Måde kunde man tro, at det var nødvendigt, ved Orddannelsen at forudskikke Ordenes *Afstamning* (ved denne forstås her Ords Overgange fra ét Sprog til et andet), men det skal i det følgende vises, at *Afstamning* og *Afledning* ere væsentligen forskellige. Dog er det ikke muligt i et Sprog som det danske, at fremstille Orddannelsen i sin hele Udstrækning, uden at forudsætte Bekjendtskab med mange Endelsers og Ords Oprindelse; Formen og Betydningen af det hele Ord bliver det ellers ofte umuligt at forklare eller fatte.

Anm. De til de danske Afledsændelser svarende islandske og tyske ere derfor i det følgende anmærkede.

Men man vænte ikke her nogen fuldkommen Overensstemmelse; de danske Endelser kunne undertiden være oprundne af flere nærbeslægtede fremmede; nogle af deres Betydninger kunne også i Stamsprogene udtrykkes ved andre Endelser. At udvikle dette fuldstændigt, er en Undersøgelse, der ligger udenfor disse Blades Hensigt. I Almindelighed er derfor kun *den* fremmede Endelse anført, der i Lyd havde den største Lighed og i Hovedbetydning stemmede overens med den danske.

§. 2.

Læren om Ordenes Dannelse består af tvende Hoveddele: Læren om deres Afledning og Læren om deres Sammensætning. Ved *Afledning* forstår man den Forandring, der foretages med et Ord, hvorved samme Grundbegreb går over til et nærbeslægtet, hvor altså det oprindelige Ord indeholder Grundbegrebet, men Afledsændelsen giver Bibegrebet; eller Ordets Mening bliver i Almindelighed logisk den samme, fordi samme Hovedtanke ligger til Grund, grammatikalsk forskjellig, fordi denne Tanke udtrykkes ved forskellige Ordklasser. Ved *Sammensætning* forstår man tvende selvstændige Ords Forbindelse til ét, eller en sådan Forbindelse, hvorved enten et Tillægsgreb forenes med et Hovedbegreb, eller hvorved tvende Grundbegreber bringes i et bestemt Forhold til hinanden; i begge Tilfælde bestemmes et Hovedbegreb nøjere. Ved *Afledning* lægges derfor Bibegrebet til Hovedbegrebet, ved *Sammensætning* forbindes sædvanligst to Hovedbegreber; ved hin må Hovedbegrebet tænkes først, ved denne kunne begge tænkes uafhængige

af hinanden; Afledsændelsen betyder derfor intet, uden i den Forbindelse, hvori den er bragt med et andet Ord, det sammensatte Ords Dele kunne derimod tænkes hver for sig uafhængige af hinanden. F. Eks. Begrebet *Nåde* gøre vi ved Afledning til *nådig*, hvorved det fra No. er blevet til To. men iøvrigt er Betydningen den samme; Endelsen *ig*, hvorved vi dannede det, udtrykker, allene betragtet, intet. Når vi derimod sige *Stormvejr*, kan dette Ord opløses i tvende selvstændige: *Storm* og *Vejr*, men hvilke vi her have forbundet, for at udtrykke en vis Naturbegivenhed.

§. 5.

Alle Ord i et Sprog kunne altså henføres til én af disse trede Klasser: de ere enten *Stamord*, hvis Oprindelse ikke videre kan angives, eller *afledte* eller *sammensatte* Ord. Men alle Ord, som ved første Öjekast synes at være Stamord, ere det derfor endnu ikke oprindelig; ofte kan deres Grundform findes i et Stamsprog, og var vor Kundskab tilstrækkelig, da måtte vi kunne følge Ordene fra Sprog til Sprog indtil den første Kilde. For hvert enkelt Ord henhører dette til en etymologisk Ordbog. Sproglæren skal kun af Ordbogens Stof samle det lignende, ordne det adspredte, eller i det hele fremstille Sprogets Organisme. Ordbogen er en uordentlig Samling af Sprogets Ord og Talemåder, (ti Bogstavrækken giver vist ingen naturlig Orden), Sproglæren bringer alt dette i System; Ordbogen er som en vil-

kårlig Fortegnelse over Planter; Sproglæren er som Plantesystemet. Når vil den Tid komme, at man, ligesom ved de andre Naturting, forbinde begge Dele i ét helt!

Første Afdeling.

Afledning.

§. 4.

Afledningen kan være to Arter: enten foretages en sådan Forandring ved Ordet, at det går over fra den ene Ordklasse til den anden, og dette er det almindeligste; denne kunde måske kaldes *Klasseafledning*; eller Ordene, uagtet den foretagne Forandring, endnu blive i samme Ordklasse, men da gå over fra én Underart af denne Ordklasse til en anden Underart af samme, (f. Eks. fra Persons til Tings No., fra konkret No. o. s. v.); denne kunde måske kaldes *Ordensafledning*. Men da Afledsændelserne kunne være de samme ved begge Arter, og de Bibegreb, der tillægges Stamordet, ligeledes kunne være de samme, så synes der ikke at være Grund nok til, at afhandle dem som to forskellige Afdelinger. Således betegner f. E. *Klogskab* det at være klog, *Slægtskab* det at være i Slægt, *Venskab* det at være Venner; det første Eksempel er dannet ved Klasseafledning, de tvende sidste ved Ordensafledning; men nogen væsentlig

Forskjel i Betydning synes ikke at være fremkommen. I Almindelighed har man derfor ordnet enhver Undersøgelse om Afledningen efter Afledstavelserne, forsåvidt disse, ved de forskjellige Bibegreb, de kunne udtrykke, angive det karakteristiske ved Afledningen.

§. 5.

På en tredobbelt Måde kan nemlig Afledning udtrykkes: enten ved *Forlængelse* af Ordet, eller ved *Forkortelse*; Forlængelsen *igjen* ved at sætte Bogstaver eller Stavelser til Stamordets Begyndelse (*Forstavelser*, *Præformativer*), eller ved at sætte samme til dets Slutning (*Bagstavelser*, *Afledsændelser*, *Adformativer*). Forkortelse finder kun Sted i Ordets Slutning; ved Afstamningen eller Overgangen fra et andet Sprog kan den derimod også forekomme i et Ords Begyndelse. Imellem Dannelsen ved Endetillæg og Forkortning ligger *igjen*, som Overgang, Ordets Forfløtning fra én Ordklasse til en anden *uden Endeforandring* (uden Tillægsændelse og uden Forkortning).

Anm. Hertil har man endnu villet lægge to andre Afledsmåder, nemlig ved *Vokalforandring* og ved *Endekonsonantens Forandring*. Men Vokalers og Konsonanters Forandring er ikke væsentlig for Afledningen, den forekommer også ved Bøjningen, og finder i Almindelighed kun Sted tillige med hine nylig anførte Forandringer og er sædvanlig afhængig deraf. Det er måske derfor mest passende, at betragte Forandringen ved Stamordets Vokal og Endekonsonant såvel ved Bøjning, som ved Afledning under ét, nemlig under Bogstavernes Overgange.

§. 6.

Da imidlertid ikke Afledstavelserne selv, men de Bibegreb, de indeholde, ere de vigtigste, siden vi kun kjende såre lidet til et Ord, når vi kun kjende de Bogstaver, hvoraf det består, men ikke dets Betydning, så vil det ikke være af Vejen, først at betragte, hvilke *Bibegreb* der i *Almindelighed* kunne udtrykkes ved Afledning. Men her finde vi, som så ofte ved Sprogundersøgelser, at vi have med noget organisk at gøre, og at Sproget, som sådant, ikke bekymrer sig meget om vore Tænkningslove. Hvor simpelt vilde ikke Sproget være, hvor meget lettere at lære og anvende, når hver Endelse havde sin Betydning, og brugtes i denne, men ikke i nogen anden; hvor meget rigere, skulde man tro, vilde vi ikke blive på Udtryk, når vi til ethvert Grundbegreb ved en vis Endelse kunde lægge hvilket Bibegreb vi vilde; hvor let kunde vi da ikke forme et nyt Ord, når vi vilde udtrykke en ny Tanke! Men da Grammatikken ikke har Ret til andet, end at give os Sproget som det er, så kan også al vor Bestræbelse her kun gå ud på, at opsøge det regelmæssige for så vidt som det findes i Sproget, og at angive Afvigelserne derfra. Det er i Grunden Sproglærens Pligt, at angive de sidste ligeså fuldstændig som det første, (ligesom det er Botanikkens, at angive alle Afvigelser fra det opstillede System), uden hvilket den ikke kan opfylde sin Hensigt, at give en fuldstændig Kundskab om Sproget; men Vanskeligheden heraf må tjene til

Undskyldning for, at dette sjælden opnås i den Grad, man kunde ønske. Dog er det billigen at vente, at enhver, der på ny bearbejder nogen sådan Materie, stedse mere og mere opdyrker noget af den ikke nøksom bearbejdede Mark.

Afledsendelserne, der danne den egentligste Afledning kunne udtrykke: først og fornemmelig *Overgangen* fra én Ordklasse til en anden, så at de give Stamordet Bibegrebet af *Egenskab* (selvstændig eller uselvstændig) eller udtrykke det at være hvad Stamordet angiver, men også den *Person*, den *Ting*, det *Sted*, som besidder Egenskaben; eller de udtrykke en *Gjerning* (Handling, Lidelse eller Tilstand), men også den *Person* eller *Ting*, som foretager sig noget eller med hvem noget foretages, samt det *Sted*, hvor sådant foretages. Men de kunne også udtrykke en *Samling*, *Gjentagelse*, *Forstørrelse* og *Formindskelse*, *Tilbøjelighed*, *Dulighed*, *Mulighed*, *Lighed*. Endelig vise de ikke sjælden et Begrebs Overgang til et meget nær beslægtet, der dog ej kan henføres til det foregående, som Overgangen fra *egentlig* til *figurlig* Betydning og lignende.

Forstavelserne angive ligeledes *Overgang* fra Ordklasse til Ordklasse, som: fra No. til Gjo. eller fra indvirkende til uvirkende (transitivt til intransitivt) Gjo., samt Overgangen fra *egentlig* til *figurlig* Forstand. Men de kunne også udtrykke en *Samling*, *Fortrinlighed*, en *Forbindelse* eller *Adskillelse*, en *Forværrelse* eller *Benægtelse* af Begrebet.

De ved begge sidst anførte Begreber kunne tildels også udtrykkes ved Sammensætning.

A n m. Nogen bestemt Grændse imellem Afledning og Sammensætning gives der ikke, så lidet som Naturen ved nogen anden organisk Frembringelse har afpalet en sådan. Hvad der derfor i ét Sprog gives ved Afledning kan i et andet udtrykkes ved Sammensætning, og omvendt. Men for den menneskelige Forstand er det nødvendigt, i det mindste omtrent at danne en sådan Grændse, da den ikke på éngang kan oversø alt. Det er derfor også af Vigtighed, såvidt muligt, at angive den gradvise Overgang, der findes i Sproget, som i enhver anden Naturting. Skönt det derfor kunde synes naturligt, at fremstille Forstavelserne förend Afledsendelserne, har jeg dog troet det nødvendigt og rigtigt, at afvige fra denne Orden; ti Afledning ved Endetillæg har den meste Lighed med Bøjning, hvilken, når man tænker sig den hele Sproglære udviklet i Sammenhæng, derfor bör gå nærmest foran hin; Afledning ved Forstavelser derimod grændser meget nær til Sammensætningen, ikke allene forsåvidt at Bibegreberne her stilles foran, som ved denne, men også fordi de fleste Forstavelser oprindelig have været selvstændige Ord. Ved Afledsendelserne *lil* (lille), *hed*, *dom*, *skab*, og måske nogle få flere er det samme vel Tilfældet, men unægtelig er derfor også denne Afledning oprindelig en Sammensætning. Måske er dette også Tilfældet med de andre Endelser, samt med alle Bøjningsendelserne (ligesom med Hebræernes Personsbøjning ved Gjo. og vort bestemte Kjendeord, der kunne forklares som oprindelige Stedord), men sålænge dette ikke er godtgjort, kan ej heller derpå tages Hensyn.

Afledning ved Endetillæg.

§. 7.

Ved at pønse på Ordenes Fremkomst støder man snart på to fra hinanden forskjellige Måder,

hvorved de i Enden have lidt Forandring: enten ere nemlig Endelserne i Stamsproget gæede over til andre lignende i det afledte Sprog, dog således, at begge Ord endnu ere de samme med samme Betydning; eller der er i selve det afledte Sprog tillagt Endelser, der sædvanlig også have tilsvarende i Stamsproget, men hvorved af ét Ord er dannet et andet, der vel har en beslægtet (afledt) Betydning, men ingenlunde den samme. Disse to Tilfælde må vel adskilles: det første er blot en mekanisk Forandring, det sidste derimod en organisk; ved det første er af samme Materie tilhugget tvende lignende Redskaber, hvis Brug er den samme, hvis Udseende derimod kan være noget forskjelligt; ved det sidste er derimod to Floder udsprungne fra samme Kilde, men i forskjelligt Løb og Retning. Eksempler på det første kunne være: *advocatus*, isl. *fógeti*, d. *Foged*, der endnu er forblevet samme Ord med (omtrent) samme (i det mindste ikke afledt) Betydning; *ad* er borthugget som noget, hvis Brug (Betydning) man ikke kjendte, og det øvrige tilskåret på islandsk og dansk Måde. Eksempel på det sidste er derimod: isl. *máni*, deraf *mánadr*, d. *Måne*, deraf *Måned*, hvoraf igjen *månedlig*, o. s. v. Det første er *Afstamning* eller Overgang fra Sprog til Sprog, og vedkommer ikke denne Undersøgelse; det andet er derimod virkelig *Afledning*.

§. 8.

At tage Hensyn på Stamsprogene bliver dog også ved selve Afledningen ikke blot interessant, men også nødvendigt; interessant, fordi vi derved kunne udfinde, hvad vi have lånt fra Islandsk eller Tysken, og hvad der muligt er vort eget; nødvendigt, fordi adskillige Ords Fremkomst på ingen anden Måde kan fattes; en Bemærkning, der med samme Skjel gælder også om Sammensætningen. Enten kan nemlig Stamordet mangle i den Form, hvoraf et andet Ord er afledt, endskönt det enten i andre Forbindelser virkelig haves, eller dog efter rigtige Overgangslove kan tænkes dannet; f. E. *erkyndige* er kommet af *kund*, men dette findes ikke som selvstændigt Ord, men haves dog i *Kundskab*, og findes derfor i det islandske Sprog i den Ordklasse, hvortil vi allerede forud efter Formodning måtte henføre det, nemlig som To. *kunnr*; ligeså: *mulig* kan tænkes afledt af et Gjo. at *mue*, hvilket er dannet rigtig efter Overgangslovene af det isl. at *mega*, i Nut. *má* eller tyske *mögen* (*g* er nemlig bortfaldet imellem to Vokaler af hvilke den sidste er ubetonet, hvilket vi også kunne se af *Formue*, t. *Vermögen*), vi finde det derfor også igjen i *formå*. Eller det afledte Ord kan nærmest være gået over fra Stamsprogets afledte Ord, og ikke fra vort eget Sprogs Stamord, endskönt et sådant virkelig findes; at *almindelig* er afledt af *Mand* kunne vi således næppe med Sikkerhed slutte af det danske Sprog allene, men

det bliver klart, når vi sammenligne dermed det isl. *almennr*, *almennilegr*. Ligeså: *nok*, at *nöjes* (have nok), t. *genug*, *sich genügen* eller isl. *gnógr*, *nógr*, *nægr*, deraf at *nægjaz*. Eller endelig: Stamordet kan i det afledte Sprog være tabt, men dette har dog et andet afledt Ord, der må henføres til samme Oprindelse, og altså viser, at hint første Ord virkelig er et af Sprogets afledte Ord og intet Stamord; f. E. *Hjælm* synes at være et Stamord, men er dog afledt ved Tillæg af Bogstavet *m*; nemlig: isl. *hul*, Dække, deraf at *hylja*, deraf *hjálmr* *), på samme Måde det tyske *Helm* af *hül*, (efter Klopstock, Gelehrtenrepublik, i hans *sämmtliche Werke*, Leipzig 1823, 12 B. S. 244 **); her mangle vi det første Stamord, men have dog et afledt Ord, der svarer til det deraf først afledte at *hylja*, nemlig at *hyll* (tilhyll), og udlede vel derfor rigtig vort *Hjælm* af *hyll*.

Men herved må man dog ikke forveksle Afstamning og Afledning. Adskillige Endelser kunne synes at være Afledsændelser, men ere det dog i mange Ord ikke; f. E. *er* og *el* og *en* i Ordene *Hammer*, *Æsel*, *Asen* kunne synes at være Afledsændelser, men ere dog nærmest fremkomne ved Afstamning af isl. *hamar* og lat. *aselus* og *asinus*. Således er vistnok *Himmel* et afledt Ord, *el* ligner ganske vor Afledsændelse, og

*) Njála.

***) eller af *helen*. Dr. Becker, die deutsche Wortbildung, Frankfurt a. M. 1824, S. 227.

ombyttes i det isl. *himin* med en lignende *en*, men vi kunne ikke fremstille det som et afledt Ord, så længe vi ikke kunne til det isl. og t. *himin* og *Himmel* fremvise et Stamord, hvortil vi have noget lignende i vort Sprog. Det bemærkes derfor, at vi i denne Undersøgelse vel gå tilbage til Stamsproget, men stedse anse dette som givet. Dog er det også værd at bemærke, at man ved at gå tilbage til Stamsprogenes Oprindelse fra de allerførste Grundsprog rimeligvis må støde på Afledsændelser, der da atter kunne findes i vort Sprog, men som vi nu slet ikke kunne erkjende som sådanne; de ved dem afledte Ord anse vi derfor, men uretlig, for Stamord.

§. 9.

Ikke efter Betydning, men kun med Hensyn til Forbindelsen med Stamordet, kunne Afledsændelserne inddeles i to Arter: nogle bestå blot i et Bogstav, andre i en hel Stavelse. Klopstock har derfor allerede inddelt Ordene i *einfache*, *vermehrte* og *mehrsyllbige* (a. S. S. 244). „Efter Retskrivningen, siger han, er *Liebe* tostavelset, efter Orddannelsen et formeret Ord, ti denne vilde stave *Lieb-e*; Bogstavendelsen findes derfor ved *Liebe* som ved *Kraft*; ved det ene er tilføjet *e*, ved det andet *t*.“ Dette bliver endnu tydeligere ved hermed at sammenligne den islandske Stavemåde, efter hvilken Konsonanterne henføres til den foregående Vokal; ja det synes endogså at indeholde en Grund til denne og at vise et af dens Fortrin. Men også en hel Stavelse

kan lægges til Ordet, hvorved dette, efter Klopstocks Talebrug, bliver *mehrsyllbig*. Til at betragte disse Tilfælde som tvende ganske forskellige og derpå at grunde en Inddeling af Endetil læggene, synes der dog næppe at være Grund nok, da en sådan kun vilde gribe ind i Stavningens, men ikke i Afledningens, dybere Natur.

En sådan Inddelingsgrund skulde da måske være at søge i Endelsernes Betydning; men her møde vi straks den Vanskelighed, at samme Endelse, lagt til samme Stamord, kan udtrykke forskellige Begreber (§. 6), som: i *Fornøjelse* udtrykkes Handlingen, i *Spøgelse* derimod et personligt Væsen; i *Værelse* udtrykkes Stedet, i *Nær-værelse* derimod Tilstanden; foruden andre Afvigelser, der tildels ville forekomme i det følgende. Vi sammenstille vel derfor, såvidt muligt, de Endelser der ligne hinanden i Betydning, men ordne dem i det hele efter de Ordklasser, de danne. Herved forbindes tillige de Ord, som gå over fra én Ordklasse til en anden, hvilke ere de hyppigste, med dem, der forblive i samme Ordklasse, dog med en anden Betydning, hvilke ere de færreste. (Se om disse tvende Arter §. 4).

§. 10.

Endnu må især med Hensyn til Forbindelsen tvende almindelige Regler bemærkes:

Første Regel. Dersom Stamordet ender på *e* eller ved Gjo. på det lidende *es*, så bortfalde disse foran Tillægsendelsen (*længes*, *Længsel*).

Anden Regel. Stamordets Hovedselvlyd og Endemedlyd lider ved Afledningen ofte Forandring overensstemmende med Sprogets Love for Bogstavernes Overgange; f. E. hvis den oprindelige Endemedlyd formedelst et tilføjet *e* var fordoblet, så bortfalder denne Fordobling med dens Årsag (*Herre*, *Herskab*).

§. 11.

Navneord dannes ved følgende Endetillæg: *hed* (t. *heit*), meget hyppig, af To. og Talord, så at de afledte Ord betegne en Egenskab: *Færdighed*, *Kærlighed*, *Egenhed*, *Enhed*; sjældnere en Personlighed: *Almenhed*. Af No. *Menneskehed*.

skab (isl. *skapr*, t. *schaft*), af To. Egenskaben; *Klogskab*, *Fælleddskab*; af Gjo. Gjenstanden: *Efterladenskab* (det man efterlader); af andre No. og udtrykker da Egenskaben eller Tilstanden, hvorved i Almindelighed et Persons-No. går over til et Egenskabs- eller Tilstands-No. *Herskab*, *Slægtskab*, *Fætterskab*, *Venskab*, *Dårskab*, *Djævelskab*.

dom (isl. *dómr*, t. *thum*), af To. Egenskaben: *Visdom*, *Fattigdom*, eller Tingen som har Egenskaben: *Helligdom*, eller Tilstanden: *Ungdom*; af No. på samme Måde som forrige: *Mødom*, *Svenddom*, *Marddom*, *Alderdom*, *Trolddom*, *Guddom*.

dömme (afledt af *dom*, isl. *dæmi*), kun af andre No. på *dom* og udtrykker da det, Personen hersker over: *Kongedömme*, *Herredömme*, *Hertug-*

dömme. *Herredom* betyder altså det at være Herre (Herskab), men *Herredømme* det man hersker over; *Kongedom* den kongelige Værdighed, men *Kongedømme* Kongerige.

Anm. Endelserne *hed*, *skab*, *dom* ere oprindelig selvstændige Ord; det tyske *heit* betydede fra først af en Beskaffenhed, også en Person (Klopstock S. 247); *skab*, isl. *skapr*, kommer af *skap*, Sind (Rask, Anv. t. Isl. S. 192); *dom*, isl. *dómr*, betyder egentlig en Ting af stor Værdi, derfor betegner *Ejendom*, isl. *eigindómr*, ligefrem den Ting som er ens egen, *Helligdom*, isl. *heilagr dómr* den hellige Ting (Björn Haldorsen); og sådanne Ord ere da, strængt taget, ikke afledte, men sammensatte. Vi ombytte derfor, ikke sjælden, sådanne, som ere afledte ved en af disse Endelser, med andre sammensatte Ord, som: *Ægteskab*, *Ægtestand*.

§. 12.

e (isl. *i* og *a*, t. *e*), af To. Egenskaben: *Varme*, *Kulde*, *Fylde*, *Styrke*, *Ælde*, *Freise*, (af *frels*, fri); eller Tingen som har Egenskaben: *Flade*, *Væde*, *Rige* (isl. *rikr*, mægtig, *riki* et Rige); eller Stedet som har Egenskaben: *snæver*, *Snævre*; også levende Væsener: *ung*, en *Unge*; *næst*, en *Næste* (hvilket dog også kan forklares som et To. i bestemt Tilstand). Af andre No. hvorved Handlings-No. gå over til Persons: *Skud*, *Skytte*; *Kamp*, *Kæmpe*; eller Stedet udtrykkes hvor Personen handler: *Smed*, *Smedje* (*Smede*; *j* er indskudt); men også andre Overgange i Begreberne udtrykkes: *Arm*, *Ærme*; *Mål*, *Mæle*; *Horn* (oprindelig enhver fremstående Ting, som Finnen på Fisker, Horn på

Kvæg), et *Hjørne*; især Formjndskelse: *Vang* *Vænge*, *Gang* *Gænge* (Skruegænge).

d (isl. *d*, t. *de*) af To. Egenskaben: *fro*, *Fryd*; af Gjo. Egenskaben, Handlingen eller Tilstanden: at *du* (due) *Dyd* (isl. *duga*, *dygd*, oprindelig *Dygtighed*, *Djærved*, ligesom lat. *virtus*), *fare* *Færd*, *bære* (isl. *bera* at føde) *Byrd* (jvf. *højbåren*), *skulle* *Skyld*; Tingen: *så* *Sæd*; Redskabet: *skjule* *Skjold*.

de (isl. *d*) af To. Egenskaben: *Højde*, *Vidde*, *Længde*, *Mængde*, *Tyngde*; af Gjo. Gjenstanden: *bære* *Byrde*. — *De* (isl. *di*) af No. sjældnere: *Kone*, *Kvinde* (isl. *gváns* *qvendi*).

t (isl. og t. *t*, og isl. *tr*) af To. Egenskaben eller Tingen, som har Egenskaben: *klog* *Kløgt*; af Talo. en Samling: *tolv* *Tylft*; af Gjo. Tilstanden, eller Tingen som handler, eller Tingen som skjer: *Vækst*, *Drægt*, *Frost*, *Blæst*, *Indtægt*, *Grøft*, *Ægt* (Kongægt, at *age*).

te (isl. *t*, t. *te*), af To. *Hælfte*; af Gjo. *Løfte*.

Anm. Endelserne *d* og *de*, *t* og *te* ere i Grunden de samme, hvorfor de også i de beslegtede Sprog undertiden anvendes anderledes, end i vort: *Højde*, *Höhe*; *Længde*, *Länge*; *Mængde*, *Menge*; *Fryd*, *Freude*. — Til Endelsen *t* kunne også henføres sådanne Ord som: *Fedt* (Fidt), *Vildt*, *Blåt*, *Rødt*, men disse ere egentlig Tillægsordets Intetkøn, der er brugt som No.

§. 13.

ed (isl. *adr*, *udr*, t. *d*, *th*) af No: *Måned*, *Linned* (Lin-löj); eller *net* (isl. *nadr*) af Gjo: *Lernet*. *ind*, *ende* (isl. *und*, *indi*), sjældnere: *Glavind*, *Tidende*, *Vidende* (*vitund*). Af Talord: *Tiende*

(*tiund*) og måske *Tusende* (*Þúsund*). Denne Endelse må ej blandes med Tillægsformen på *ende* (isl. *andi*),
erne, ene (isl. *erni*), kun i *Fædrene* (*Fæderne*)
Mødrene, der oprindeligt ere *No*.
me (isl. *mi* *), af *To*: *Fedme, Rødme, Spødme*.
ske (isl. *ska*), af *To*: *våd Vædske*.
eske, isk (isl. *eskja*, t. *isch, sch*), sjælden: *Men-
neske* (af *Mand*), *Harnisk*.
ke (isl. *ka, ki*) af *To*: *tør, Tørke*. Af *No*, dan-
ner den Formindskelsesord: *Stok, Stikke* (*Grav-
stikke*) og Forstørrelsesord: *Krog, Krykke* (en
Kjæp med *Krog*).
le, lil (af *lille*) formindsker: *Farlil, Dulle* (*Due-
lille*).
ike, eke, som forrige: *Lade Læddike, Rod Ræd-
dike, Buddike, Sønneke*.
like, som forrige: *Dullike*.
ken (t. *chen*), formodentlig samme Endelse som
ike, formindsker: *Frøken* (*Frau*), *Tallerken*
(*Teller*).
ling (isl. *lingr*, t. *ling*) er egentlig og nærmest
Formindskelsesendelse: *Bid Bidling* (*Billing*),
Kok Kylling (norsk *Kjælling*), ** t. *Küchlein*),
Gæstling, Tomling (*Tommeliden*), *Stikling*;
men samme Endelse danner også andre Ord
af *No*: *Ætling, Vellystling*; af *To*: *Yngling*,
Ustling; af *Go*: *Lærling, Yndling*.

*) Som i *rodmi*, sædvanlig *rodi* (B. Haldorsen),

**) Hallagers norske Ordsamling, Kbhvn. 1802.

§. 14.

st, est, este (isl. *asta, usta*, t. *st*) af *To*. Egen-
skaben og Tilstanden: *to* (ive) *Twist* (t. *zwey*,
Zwist); *æng, Angest*. Af *Gjo*. Handlingen el-
ler Tingen som er erhvervet ved denne: *An-
komst, Hyldest, få* (fange) *Fængst, Hugst*
(*Skovhugst*), *Tjeneste*.
ster (isl. *stur*, t. *ster*) af andre *No*: *Blomster* (af
gl. d. *Blomme*); af *Gjo*. Produktet eller Red-
skabet: *føde Foster* (*d* falder bort foran *s*),
hulle Hylster.
else (isl. *elsi, slá, sli, sl*) af *To*. Egenskaben:
Tykkelse, Førelse; også Tingen som har Egen-
skaben: *Størrelse*. Af *Gjo*. meget almindelig,
Handlingen: *Fornøjelse, Bestyrelse*; Tingen
som Subjekt: *Prydelse* (det som pryder), som
Objekt: *Stiftelse* (som er stiftet), *Styrelse* (som
styres, i grammatikalsk Betydning); Personen
som handler: *Spøgelse*; Stedet: *Værelse* (begge
de sidste ere af *Intetkøn*); Redskabet: *Blåelse*
(af at *blå*), *Røgelse*.
sel (se forrige) kun af *Gjo*. Handlingen eller Tin-
gen: *Forespørgsel, Førsel, Trusel*; Tilstanden:
Barsel, Trængsel; Redskabet: *Hængsel, Dæk-
sel*.
erse, ers, kun af *Gjo*. altid Stedet: *Bagerse, Ste-
gerse, Bryggerse*.
ing, ning, (isl. *ing, nting, ingr, ntingr; ingi; t.
ung*), af *Gjo*. meget almindelig, Handlingen:
Gjerning, Tænkning; Tingen som Handlingen
tillægges: *Strækning, Rending*; Produktet: en

Bygning; Redskabet: *Rustning*; Personen: *Gilding*, *Skifting*. Af To. Egenskaben eller Personen, Tingen og Stedet, som har Egenskaben: i *Førstningen*, *Olding*, *Grønning*, *Dødning*. Af Talord et Mål: *Fjerdning*, *Otting*. Af andre No. hvorved sædvanlig Tings-No. blive til Persons: *Udlænding*, *Arving*, *Slægtning*, *Hedning* (af isl. *heid* Folk, ligesom *gentilis* af *gens*), *Nidding*; men også andre beslægtede Begreber udtrykkes: *Mund*, *Munding*; *Tinde*, *Tinding*. — Endelsen *ung* (isl. *ungr*) forekommer nok kun i Egennavne, som *Skjoldung*.

Anm. Endelserne *ing* og *ning* ere ensbetydende og anvendes kun overensstemmende med Stamordets Endebogstaver; efter *ml*, *nl*, *dr* bruges sædvanlig *ing*: *Samling*, *Handling*, *Vandring*. Navneord synes at foretrække *ing*: *Arv*, *Arving*, men *farve*, *Farvning*.

er (isl. *ir*, *ari*, t. *er*) af Gjo. meget almindelig til at udtrykke den handlende Person: *Læser*, sjældnere den handlende Ting: en *Viser* (på et Ur), en god *Sejler* (om Skibet); men også almindelig af andre No. til at danne Folkenavne, hvorved Egennavne gå over til Fælledsnavne: *Sjællænder*, *Bornholmer*; samt til at danne Persons-No. af Steds og Handlings: en *Borg*, *Borger*; *Gærtner* (af *Garten*), *Dommer*, *Kræmmer*, *Misdæder*; også Redskabet: *Gitter* (isl. *gat* Hul). Af Talord til at udtrykke Tallets Værd: en *Ener*, *Tier*. — Undertiden *ner*, som: af No: *Kunstner*, af Go: *Falskner* (forfalske), *Falskmyntner*.

i (t. *ey*) af No: *Provst*, *Provsti*; af To: *værd*, *Værdi*.

eri (t. *erey*), af Go. Handlingen: *Hæleri*, *Spøgeri*; gjerne med forværende Betydning: *Føleri*; Stedet: *Støberi*. Også af No. hvorved Personsnavne gå over til Handlings, eller blot med forværende Betydning: *Tyv*, *Tyveri*; *Tøj*, *Tøjeri*. *el* (isl. *ill*, *ull*, t. *el*), af No: *Tomme*, *Tommel*; især til at danne Formindskelsesord: *Bånd*, *Bændel*. Af To: *kort*, *Kjortel* (isl. *kortr*, *kyrtill*, efter *Vidalin* i *Rit* §. *Isl. Følags*, 4 B. S. 259). Af Gjo: *slynge*, *Slyngel* (t. *schlingen* *Schlingel*); *sidde*, *sad*, *Sadel*. Af Forholdsord: *med*, *Middel*.

en (isl. *an*, *un*, t. *en*) af Gjo. almindelig for at udtrykke den blotte Handling som et No: *Læsen*, *Skriven*, *Gören* og *Laden*, *Skænden* og *Brænden*; dog også Personen: en *Borgen* (borge for), og Redskabet: et *Dækken*. Sjældnere af No. til at betegne Stedet: *Kok*, *Køkken*.

n (isl. *n*, t. *en*), almindelig af Gjo. Produktet: *lyve* (isl. *ljúga*) *Lögn*; se *Syn* (isl. *sjá*, *sjón*); *bære* (føde) *Barn*; også Stedet: *søge*, *Sogn* (isl. *sækja*, *sókn*, der også betyder *Søgen*, *Anfald*); og Redskabet: *Vogn*; også Tilstanden: *Sövn*. Af No. dannes ved denne Endelse andre, som have noget tilgrændsende i Begrebet: *Hav*, *Havn* (isl. *haf*, *höfn*, t. *Haff*, *Hafen*), *Dag* *Dögn* (Dag og Nat).

m (isl. *mr*, t. *m*) af Gjo. Tingen: *kvæle*, *Kvalm*; at *ores*, *Orm*; *bære*, *Barm*.

ert (isl. *ardr*), af Gjo. Redskabet: *Hævert, Kikkert*; i det trivielle Sprog også af To: *Tykkert*.
lig (isl. *leikr*), sjældnere: *Vejrlig, Bolig*.

Hertil kan endnu lægges adskillige Endelser, som: *ent* (*regjere, Regjent*), *ant, ion, o*, desl. der have tilsvarende Stamord i vort Sprog, af hvilke de kunne tænkes udledte; men sådanne Ord, som: *konfundere, Konfusion* vise, at de med større Ret betragtes som Afstamninger fra de sydlige Tungemål.

§. 15.

Da man muligen også vil vænte at finde *Hunkönsendelserne*, skönt Könnets Dannelses (som en *molio*) vel kuade afsondres fra Afledningen (*derivatio*), så fremsættes det dertil hørende under ét, for at lette Oversigten. Tildels sker nemlig Könsdannelsen i vort Sprog også ved Sammensætning.

Han- og Hun-Kön adskilles kun ved sådanne Ord, som betegne levende Skabninger.

a) Han- og Hun-Könsordene have enten to forskellige Grundformer (ere etymologisk forskellige). Da udtrykkes sædvanlig det Begreb, hvori de begge samles, med et tredje Ord, der ofte er af Intelkön, ofte mangler Entallet. De almindeligste ere:

Hankön	Hunkön	Samlingsbegrebet
<i>Mand</i>	<i>Kvinde</i>	et <i>Menneske</i>
(Ægte)- <i>Mand</i>	<i>Kone</i>	<i>Ægtefolk</i>
<i>Dreng</i>	<i>Pige</i>	et <i>Barn</i>
<i>Karl</i>	<i>Pige</i>	et <i>Tyende</i> c. <i>Tjenestefolk</i>

<i>Fader</i>	<i>Moder</i>	<i>Forældre</i>
<i>Sön</i>	<i>Datter</i>	et <i>Barn</i>
<i>Broder</i>	<i>Søster</i>	<i>Søskende</i>
<i>Herre</i>	<i>Frue</i>	et <i>Herskab</i>
<i>Ramler</i>	<i>Sætter</i>	en <i>Hare</i>
<i>Hjort</i>	<i>Hind</i>	<i>Kronvildt</i>
(Hanhund)	<i>Tæve, Tispe</i>	en <i>Hund</i>
<i>Buk</i>	<i>Gjed</i>	en <i>Gjed</i>
<i>Vædder</i>	et <i>Får</i>	et <i>Får</i>
<i>Tyr</i>	<i>Ko, Kvie</i>	en <i>Okse</i>
<i>Hingst</i>	<i>Hoppe</i>	en <i>Hest</i>
<i>Orne</i>	<i>So</i>	et <i>Svin</i>
<i>Hane</i>	<i>Höne</i>	<i>Höns</i>

b) Eller Hunkönsordet er afledt af Hankönsordet ved:

inde: Ven, Veninde.

ske: Væver, Væverske.

ke kun i *Frænke*.

ing: Drot (drottinn), *Dronning*; *Karl, Kærling*; og måske *e: Pog, Pige*.

Omvendt synes nogle få Hankönsord at være dannede af Hunkönsord, som: *Gås, Gasse* (Gänserich); *And, Andrik*; *Due, Durik*, (ligesom *Fane, Fændrik* t. *Fähnrich*), måske fordi Hunkönsordet tillige betragtes som Samlingsbegrebet. Endelsen *rik* forekommer dog også i Egennavne, som: *Fredrik*.

c) Eller Könnets udtrykkes ved Sammensætning: a) ved at sætte *Han* og *Hun* foran, eller undertiden ved Fugle bagefter: *Hankat, Hunkat*; *Kanariehan, Kanariehun*.

β) eller ved Ordene *Mand, Kvinde*, o. lign. som: *Troldmand, Troldkvinde; Bonde eller Bondemand, Bondekone; Tiggerdreng, Tiggerpige*.

Også her er undertiden Hunkönsordet tænkt først, som: *Hets, Heksemester* (måskje fordi fornæmmelig Kvinderne i den nordiske Oldtid gave sig af med Hekseri); *Enke* (hos Almuen *Enkekone*), *Enkemand; Brud, Brudgom* (Brudemand); *Rå, Råbuk*, o. desl.

Egennavne dannes på samme Måde; Ved Afledning ved Tillæg af *e, a, ine* o. desl. som: *Frederik, Frederikke; Tor, Tora; Vilhelm, Vilhelmine*. Men da man her ofte må gå tilbage til Hunkönsordets oprindelige Form, så kan Dannelsen af mange Egennavne også betragtes som en Afstamning, som: *Karl, Carolus, Karoline*. Ved Sammensætning, som: *Alfhild, Vilhelm*; men også disse kunne passende oplyses i Afsnittet om Afstamningen.

§. 16.

Anmærkninger. Af de allerede anførte Eksempler er det klart, at hver Afledsændelse ikke har en vis bestemt Betydning, og at denne Betydning ikke altid afhænger af den Ordklasse, til hvilken Stamordet hører. Ofte har man endog, når en Endelse allerede var anvendt i en vis Betydning, og man af samme Stamord vilde aflede et andet Begreb, dertil brugt en anden Endelse, skönt denne ikke efter sin sædvanlige Brug medførte det forlangte Bibegreb. Følgende er dog Endelsernes hyppigste Betydning.

Når en *Egenskab* skal udtrykkes, afledes Navneordet af et To. hvis Begreb bliver det samme, kun at det udtrykkes som selvstændigt. Dette skjer især ved Endelserne: *hed, skab, dom, e, de, me*.

Når derimod en *Gjerning* eller *Tilstand* skal udtrykkes, så afledes Navneordet af et Gjo. hvis Begreb da også træder frem som selvstændigt. Dette skjer især ved Endelserne: *ing, ning, else, sel, st, eri*. Men disse kunne igjen udtrykke Gjerningen som handlende (aktiv), eller som lidende (passiv): *Tænkning* (det at tænke), *Blusel* (det at blues); *Barsel* (den Gjerning at føde), *Fødsel* (den Gjerning at fødes). Ved samme Endelser udtrykkes også Subjektet (det som gör) og Objektet (det som göres): *Dæmning* (det som dæmmer), *Gjerning* (det som göres); også Middelet: *Gærdsel, Blåelse* (det hvormed man gærder eller blåer). *Produktet* udtrykkes derimod almindeligere ved Endelserne: *n, t, te*, som *Sagn, Lögn, Syn* (dog også Sandsen), *Barn, Skrift, Skridt, Grøft, Løfte*, d. e. det som bliver sagt, löjet, set, født, o. s. v.

Personen udtrykkes sædvanlig ved *er* og *ling*.

Forstörelses og Samlingsord afledes sædvanlig ved *e* og måskje *n*. Men sådanne kunne også dannes uden noget Endetillæg, som: *Torn, Tjörn; Garn, Görn* (Uldgarn); *Korn, Kjærn* (et stort Korn; *j* indskydes ikke ualmindelig ved Afstamning og Afledning).

Formindskelsesord dannes ved *e, ke, ling, til, le, ike, like, ken.*

§. 17.

Fortsættelse. Når ved samme Stamord skal udtrykkes tvende Bibegreb; så anvendes i Almindelighed forskjellige Endelser, men ej efter nogen sikker Regel: den ene kan da betegne Egenskaben, den anden Tingen, som har Egenskaben, som: *Fedme* (det at være fed), *Fedt* (Tingen som er fed); *Rødme, Rødt* (Brunrødt); *Godhed*, et *Gode*; eller den ene udtrykker den egentlige, den anden den figurlige Betydning, som: *Agerdyrning, Gudsdyrkelse; Opførelse* (egentlig), *Opførsel* (figurlig), men ganske omvendt i *Indførelse* (figurlig), *Indførsel* (egentlig); *Udførelse, Udførsel*. Har man ved en anden Forandring i Ordet kunnet udtrykke en Forskjel, så findes også samme Endelse beholdt, som: *Videnskab* (det som vides), *Vidskab* (det at vide eller have Vid). Sjældnere er derimod samme afledte Ord anvendt i dobbelt Betydning, som: *Tæring* (at sætte Tæringen efter Næringen), *Tæring* (Sygdom); *Størrelse* (Egenskaben, Storhed), *Størrelse* (Tingen som har Egenskaben, en matematisk Størrelse); ved det sidste ligger Forskjellen i det mere eller mindre videnskabelige Sprog.

Som Eksempler på denne Endelsernes forskjellige Betydning opstilles følgende: *Egenhed, Egenskab, Ejendom; Hellighed; Helligdom; Manddom, Mandskab; Vildhed, Vildskab; Rødhed, Rødme, Rødt; Storhed, Størrelse; Halvhed,*

Kælfte (den halve Del); *Fylde, Fuldskab* (det at være fuld af Drik); *Frihed, Frist* (Frihed på nogen Tid, som: en Frist af to Dage); *Falskhed, Falsk, Falskneri; Tyngte, Tyngde* (Skatter og Tyngter), *Drift* (af Kvæg), *Drift* (Naturdrift), *Drev* (ved Maskiner); *Drive* (Sne); *Plejje, Pligt* (t. *Pflege, Pflicht*); *Slag, Slag* (på Klæder, Opslag), *Slægt*, gl. d. *Slag* (Slags), *Slæt* (Høslæt, Islæt, Klokkeslæt; *Udslag, Udslæt*); *Behold, Beholdning* (at have Beholdningen i god Behold); *Væde, Vædske; Dyd, Dygtighed; Dæk, Dækken, Dæksel, Bedækning; Spøgelse, Spøgeri; Tørhed, Tørke* (tørt Vejrligt), *Tørring; Værelse, Nærværelse; en Hævelse* (som en Byld), *Ophævelse; Bygning, Opbyggelse; Opdræt, Opdragelse; Følelse, Følsomhed, Føleri; Forbindelse, Forbinding* (af Sår); *Besætning* (en Gårds, i en Fæstning, på en Kjøle), *Besættelse* (Embeders, Djævlbesættelse); *Skrivning*, en og et *Skrift* (men *Skriften*, den hellige Skrift); *Herskab, Herredømme; Efterladenhed, Efterladenskab; Gören, Gjerning; Videnskab, Vidskab, Vidende; Kval, Kvalm; af bære, føde, Byrd* (Herkomst), af bære, høre, *Byrd* (Jærnbyrd, Vidnesbyrd), en *Byrde; Fangst, Fængsel; Last* (Byrde og Udyd), *Ladning; Vogn, Vægt*, (t. *Wagen, Wage*); *Vane, Våning* (t. *Gewohnheit, Wohnung* *) o. s fl. Nogle af disse Eksempler vise tillige, hvilken forskjellig Idégang de afledte Ord kunne ta-

*) Dr. Beckers deutsche Wortbildung S. 192, 195.

ge, endskönt de ere udgæede fra samme første simple Begreb.

§. 18.

Fortsættelse. Ved nogle No. er indskudt et *n*, hvis man vil udlede dem af Gjo. som: *Efterladenskab* (t. *Nachlass*), dannet analogt med *Nachkommenschaft*; *Videnskab* (*Vissenschaft*); ligeså: *Uvidenhed* (*Unwissenheit*), *Medlidenhed* (*Mitleid*), med mindre man vil udlede dem af Tillægsformerne: *uvidende*, *medlidende*, der i så Fald forkortes.

Forhen afledte man Personers Navne på *er* af Tillægsformer, som: en *Bekjendter*, *Studenter*, (Bekjendt, Student); denne Afledningsmåde er gået af Brug.

Når Forholdsordet eller Biordet kun kan bruges efter Gjo. så må det dog ved Afledning stå foran, som: *være nær* (ikke *nærvære*), *Nærværelse* (ligesom i Tillægsformen: *nærværende*). Hvis derfor Gjo. har dobbelt (egentlig og figurlig) Betydning, estersom Biordet står foran eller bagefter, så kan i den egentlige Betydning ingen Afledning finde Sted, som: at *opdrage* Børn, at *drage* en Spand *op*, Børns *Opdragelse*, men ikke Spandens; at *oversætte* Bogen, at *sætte over* Floden, Bogens, men ikke Flodens, *Oversættelse*.

Af nogle To. kunne ikke afledes No. uden ved at tage som Stamord et andet, ofte forældet, To. af samme Betydning, som: ikke *Gammelhed* men *Alde* (*alt*).

Til andre Tillægsgreber mangle vi derimod ganske de tilsvarende No. endskönt andre Sprog kunne udtrykke dem som sådanne. Vi mangle således et No. af *blå* som *Blåhed* (*cæruleitas*), af *få* som *Fåhed* (*paucitas*, *Wenigkeit*, *Ringhed* i Tal) ti *Ringhed*, *Lidenhed* udtrykke noget ganske andet; af *lige* som *Geradheit*, ti *Lighed* (af *lig*) har allerede en anden Betydning, og *Ligefremhed* udtrykker kun den figurlige; heller ikke have vi lignende No. til *spids* (*acumen*), *ingen* (*nullitas*), *fremmed* (*peregrinitas*), o. fl. men udtrykke enten Begrebet kun tildels ved *Spidsfindighed*, *Ugyldighed*, *Udlændighed*, eller må omskrive det. Ligeså kunne vi nu vel udtrykke enhver Samling af *tolv* ved Ordet *Tylft*, af *tyve* ved *Snes*, men kunne ikke anvende en *Deger* (*decas*, isl. *tugr*) uden på Skind eller lignende Varer; vi kunne vel sige *Enhed* men ikke *Tohed*, *Trehed* (*dyas*, *trias*), vel *Tiende* men ikke *Tredie* (*triens*). Lignende Bemærkninger vil man kunne gøre ved Tillægssords og Gjærningsords Afledning. Sammenligningen med andre Sprog i denne Henseende er interessant og vigtig; men her er ikke Stedet at udføre den, da den henhører til Afhandlingen af Sprogets Rigdom.

§. 19.

Tillægssord dannes ved følgende Endelser: *ig* (isl. *igr*, *ugr*, t. *ig*), af No., udtrykker Begrebet som adjektivisk, og kan derfor omskrives med *som har*: *modig*, *kraftig*, *pligtig*,

prægtig, vigtig (af *Vægt*, t. vigtig). Sjældnere af Gjo: *lydig, hørig, rørig*. Hertil bør også henregnes nogle, som ved at forhærde Endemedlyden ende på *tig* og andre på *tig* og *sig* af det tyske *tz* eller *sz*: *dygtig* (Dygd), *flittig, vittig, opsætsig* (af *Fleiss, Witz, Satz*).

lig, elig (isl. *ligr*, t. *lich*), af No. og Gjo. Disse Endelser udtrykke snart blot Begrebet adjektivisk, snart en Dulighed eller Mulighed, især af Gjo. som: *venlig, huslig, omstændelig, dødelig, tænkelig, sømmelig* (at sømme sig, af *sömi* Hæder), *tækkelig* (at *tækkes*), *hyggelig* (det man *huger*), *dulig, mulig, rørlig*. Nogle på *lig* udtrykke også en Gjentagelse: *årlig, daglig* (hvert År, hver Dag). Når *lig* lægges til et andet To. gör det enten Begrebet transitivt: *kær, kærlig* (han er mig *kær*, han er *kærlig* mod mig), eller udtrykker det samme som *agtig* og formindsker: *blå, blålig* (som falder i det blå), *rødlig, syrlig, løselig*.

laden (isl. *látr*), som *lig* i sidste Betydning: *mørkladen*.

agtig (t. *haft*?) udtrykker en Lighed og Tilbøjelighed, af No: *tyvagtig*, af Gjo: *følgagtig*, af andre To: *langagtig, storagtig* (som vil lade stor, storladen). Sjælden af Biord: *nøje, nøjagtig*.

haftig (t. *haft*) som forrige, men ikke så almindelig: *mandhaftig, standhaftig*.

vorn, i det triviellere Sprog, af samme Betyd-

ning: *tossevorn*. Måske af *være* (*våren*), ligesom *laden* af *lade*.

som (isl. *samr*, t. *sam*) udtrykker en Beskrivelse eller Tilbøjelighed, af No.: *voldsom, frygtsom*; af Gjo: *sparsom, nøjsom, varsom*; af Talord: *ensom*. Lagt til andre To. forandrer den også disses Begreb: *lang, langsom* (Stedsbestemmelsen anvendt på Tiden); *vild, vildsom* (uvirkende og indvirkende, et vildt Dyr, en vildsom Vej).

Denne Endelse forlænges igjen til *sommelig* (isl. *samligr*), i hvilket Fald Formen på *som* sædvanlig ej bruges: *fredsommelig, nøjsommelig, frugtsommelig*. Kunne begge Former bruges, så udtrykker den på *sommelig* også en Forstærkelse: *langsom, langsommelig* (en *langsom* Bevægelse, en *langsommelig* Tid).

bar (t. *bar*) udtrykker en Beskrivelse eller Dulighed, af No: *frugtbar, ærbar, mandbar*; af Gjo: *sejlbær, ufejlbær, følbær*. Når den lægges til et andet To. forandrer den også Begrebet: *dyr, dyrebær* (fra egentligt til figurligt); *åben, åbenbær*.

sk, isk (isl. *skr*, t. *isoh*) lægges til No. og danner især Benævnelser af Lande og Folk: *dansk* (af *Dane*), *jysk, fransk* (for *frankisk*); *skjelmisk, spodsk* (Spot), *løbsk, træsk; dyrisk, digterisk, forførisk* (for *forførerisk*).

et (isl. *ótr* eller *adr*, t. *icht*) angiver en Beskrivelse og kan især omskrives ved *med*; meget almindelig af No: *broddet, pigget, buget, dej-*

get, furet, fjeret, dunet, håret. Denne Endelse må ej forblendes med Tillægsformen på *et*.

el (isl. *all, ill, ull*), sjælden: *gammel, vanmel* (at væmmes), *svimmel*.

en (isl. *inn, t. en*), af No: *gylden*,

ern (t. *ern*), af No: *sølvern*. De tvende sidste bruges mest istedetfor Sammensætning: den *sølverne Måne* for *Sølv-Månen*, hvilke Udtryk ere Gjermanismer.

s formodentlig egentlig Ejeformen, der er anvendt som To: *Gang, gængs* (gængse Varer).

Hertil kan også, ligesom ved No., lægges endel Endelser, der nærmest må forklares som fremkomne ved Afstamning, som: *alsk*, (*Musik, musikalsk; Sjent, gjenialsk*), *abel* (able; *variære, variabel*), *øs* (eux: *kurios*), o. desl.

Endelig synes nogle To. at være afledte af No. ved Tillæg af *er*, som: en *Hamborger, Ålborger* Skipper, for *hamborgsk, ålborgsk*, men Endelsen *er* er den islandske Ejeform på *ar* *), så Forbindelsen er af samme Slags som i *Riber Skole, Holbeks Fjord*.

§. 20.

Anmærkninger. Altså udtrykkes en Beskrivelse af Gjenstanden især ved *ig, lig, som, sk, isk, et*, en Dulighed eller Mulighed især ved *elig*,

*) Rasks Afhandling om den danske Grammatiks Endelser i Skandin. Litteraturselskabs Skrifter, 17 B, S. 97.

og *bar*, en Lighed eller Tilbøjelighed især ved *agtig* og *som*.

Eksempler: *barnlig, barnagtig; mandbar, mandlig, mândig; ærbær, ærlig; vigtig, vægtig; nærig, nærsom; frygtsom, frygtelig; følsom, følbær, følelig; agtsom, agtbar; guddommeligt, guddelig; høflig, høvisk, (hoffterdig); levende, livagtig, livelig; rørleg, rørig; løselig, løsagtig*, o. s. v.

I nogle Ord indskydes *t*, undertiden også *nt*, foran *lig*: *mundtlig, ordentlig, siendtlig, væsentlig, formøntlig, forbindtlig; ugentlig, formodentlig*. Begge Dele af det tyske Sprog: *ordentlich, wesentlich, wöchentlich*. Ligeså er af det isl. *ur* eller *ar*: *vitterlig, yderlig, ypperlig*.

Når Gjo. ende på *dre* eller *gre*, kommer ved Tillægsords Afledning det forhen ved Synkope bortfaldne *e* tilbage: *foränderlig* (ikke *forandrelig*), *uforbederlig, hinderlig, ærgerlig, uvægerlig*.

Verdenslig forkortes til *verdslig*, ti en i *Verden* er egentlig Kjendeordet. *Hedensk* er afledt af *Heden* for *Hedning*, hvilket vi endnu have i *Hedenskab, Hedenold* (isl. *heidinn, ethnicus*, der egentlig er To. eller *heidni*, *Hedenskab*). Endelsen i *rommersk* synes at være en fra de ovenfor anførte forskjellig, men er kommen af det isl. *verskr*, dannet ved Tillæg af *skr*, af *verjar*, der er en almindelig Tillægsendelse til at danne Folkenavne, og i det gl. poetiske Sprog betyder *Mænd*, af Entallet *ver* eller *veri*, lat. *vir* (Rasks *Augv. S. 200*).

Ovenstående kan allerede tildels vise, hvor nødvendigt det er, at rådføre sig med Stamsprogene. Nogle Eksempler skulle ydermere oplyse dette. Ofte er Stamordet, i det mindste i den anvendte Form, tabt i vort Sprog, som: *lumsk* (isl. *lómur* Svig), *grådig* (isl. *grádd* Begjerlighed), *bursk* (t. *Bauer*, isl. *búri* Bonde), *skaldet* (isl. *sköllóttur* af *skalli*, Skaldethed), *kuldet* (isl. *kollr* Isse), *rigtig* (t. *Recht*), *ubændig* (t. *Band*), *ubeføjet* (t. *Fug*), *skændig* (t. *Schände*), *elendig* (t. *Elend*), *omstændelig* (t. *Umstand*); af de sidste benytte vi som No. den længere afledte Form: *Elendighed*, *Omstændighed*. Eller Stamordets Betydning tildels er tabt, og Afledningen derved uforståelig, som: det *timelige*, det som hører til Tiden, modsat Evigheden (isl. *timi* Tid; vi sige også at *times*). Undertiden kunne endog Ord efter Endelsen antages for afledte, men ere i Virkeligheden sammensatte, hvilket da atter må oplyses af Stamsprogene, som: *fattig* (isl. *fátækur*, af *fá* og *tage*, som har lidet at tage til).

§. 21.

Ved *Stedordene* finder ingen egentlig Afledning Sted, men de ere sædvanlig fremkomne ved Afstamning af det islandske, hvorved især i Slutningen er foregaaet Forandring, som *annarr anden*, *noekurr nogen*. Her vedkomme de os især forsåvidt som vi kunne oplyse dem af andre Ord i vort Sprog. Vi samle de få Bemærkninger, som derom kunne gøres, under ét, skönt nogle deraf egentlig henhøre til Sammensætningen.

(Rasks Afh. i Skand. Litt. Skr. 17 B. S. 120; 124 fg.)

Ejestedordene ere egentlig Ejeformen af de personlige, som: *min*, isl. *minn* af *ek*, i Ejesf. *min*, t. *mein*, af *ich* i Ejesf. *meiner*; men i vort Sprog mangle disse Ejesformer.

De henvisende (forbindende, relative) Stedord ere snart at betragte som Stamord, snart som sammensatte: *som* er egentlig Bindeordet *som* isl. *sem*, hvilket herligt stemmer overens med Relativernes Natur, at sammenknytte Sætninger, og tillige viser Grunden, hvorfor det er uforanderligt. *Der* udleder Prof. Rask af det isl. *er*, der er aldeles uforanderligt som dette, og hvortil da synes at være lagt det bestemmende *d*. (Man kunde også tænke på Biorde *der*, da *der* og *her* kunne erstatte Relativet, eller, som man i Almindelighed udtrykker Reglen: det relative Pronomen kan udelades også i Nævneformen, når *der* og *her* kommer efter eller rettere træder istedet derfor, som: *Manden, som var her*; *Manden, her var*.) *Hvilken* er sammensat af *hvi*, den gamle Hensynsform af *hvo*, og *lig*, isl. *hvillikr*, lig med hvem.

Således sammensatte ere også nogle af de såkaldte ubestemte Stedord, som: *slig*, *så lig*, isl. *so likr*, *slikr*, t. *solcher*; *ingen* nærmest taget af Gjenstandsf. *eingan*, i Nf. *eingi*, d. e. *einn eigi*, én ikke eller ikke én, i Intetk. *eitt eigi*, *eittki*, *intet* eller *ikke*, med hvilket derfor også, især i

Almuens Tale, *intet* *) ofte ombyttes; heraf kan man måske da også forklare sig den besynderlige Intetkønsform *intet*, ét ikke, af isl. *einn*, *eitt* for *eint*, da nemlig det i Islandsken assimilerede *n* i Dansken ofte igjen kommer tilbage.

§. 22.

Talordene kunne, som nogle af Sprogets første Ord, kun dannes af hverandre indbyrdes. Tvende Tilfælde finde Sted: enten afledes Mængdetal af Mængdetal, eller Ordenstal af Mængdetal.

Mængdetal af Mængdetal. Tallene fra *en* til *ti* ere Stamord, fra *tyve* sammensatte. Ved Afledsændelser dannes Mængdetallene fra *tretten* til *nitten* ved at tillægge *ten*, som igjen er afledt af *ti* (isl. af *tiu*, *tján* eller *tán*). Da Talordene bruges så hyppig, foregå flere Forandringer, snart assimileres, snart indskydes *t*; hvis Stamordet består af to Stavelser, bortfalder den sidste ubetonede; således altså: *tretten* (tre og ti), *fjorten* (af isl. *fjórir*), *femten*, *seksten*, *sytten*, *atten*, *nitten*.

Elleve og tolv (alam. *einlif* og ulf. *tvalib*) ere sammensatte af *en* og *to* og det gl. at *lifa*, være tilovers eller over (sammenlign vort at *leve*, at *levne*); de betyde altså egentlig: *en* og *to* over *ti*. (Edda I. under *ellifo*).

Af *to* og *tre* dannes også som Tillægsord: *tvende* og *trende*.

*) Efter den fynske Almues Udtale lyder *ikke* som *inte*, *ettege*.

Tusende og *hundrede* ere, som i andre Sprog, oprindeligt No.; *hundrede* enten sammensat eller afledt, da *hund* (centum) såvel i gl. Islandsk *) som Angelsaksisk forekommer allene i Betydningen, af *hundrede*; *tusende* rimeligvis afledt, isl. *túsund*, eller, som andre vil, sammensat af *hundrede* (*hund*). — (Om Tierne fra 20 til 90 se § 56).

Ordenstal af Mængdetal ved Endelserne: *ende*, den sædvanligste: *tyvende*.

te ved 5, 6, 11, 12, 50,

die i *tredie*.

de i *fjerde*.

Uregelmæssige, som næsten i alle Sprog, ere *første* og *anden*. *Hundrede* og *tusende* lide ingen Forandring, og da de egentlig ere No., danne de vel også rigtigere en Sammensætning; som; *Hundrede-Delen* for *den hundrede Del*.

§. 23.

Gjerningsord afledes ved Endelserne: *e* (isl. *a*, *t. en*) af næsten alle Ordklasser, sædvanlig indvirkende: *smage*, *frygte*, *vælge* (Valg), *knibe* (Kneb), *skyde* (Skud), *snige* (Snog, ligesom; Pog, Pige), *snøre* (Snor), *tvætte* (at to, Tvæt); *blege*, *tæmme*, *smykke*, *fylde*, *tynge*; *enes*, *forene* (én); *fremme*, (frem), *yppes* (op); *bejæ* (ja). Også uvirkende: *fuge* (Fog), *frugte*. *te* (isl. *ta*), som forrige næsten af alle Ordklasser, sædvanlig indvirkende: *tyfte* (Tyv); *gotte*

*) Olafsen om Nordens gamle Digtetekunst, S. 85. Grimnismál, i Edda I. Str. XXIII. var *u*.

(god), *ligte* (lige), *hvitte* (hvid); *dutte* (du); *ynte* (om); *forjætte* (ja, isl. *játa*). Sjældnere uvirkende: *lytte*, *smutte* (i Smug), *rygtes* (t. Ruch).

ge og *ige* (isl. *ga*, t. *igen*), sædvanlig af No. og indvirkende: *spørge* (Spor), *dølge* (af isl. *dul*, at *dylja*), *hærge* (Hær), *bemægtige* (Magt). De på *ige* ere gjermaniske; nogle have derfor villet danne dem på *e*: *bemægte*.

se (isl. *sa*, t. *zen*), sædvanlig indvirkende, af No. og To: *huske* (omsat for *hugse*, af isl. *hugr* Sind; at bringe ind i Sindet); *rense* (af *ren*), *hidse* (af *hed*), *studse* (at tilstudse og fig. at forundres, af isl. *stuttr*, kort, samt: fátalende, mut), *vimse* (isl. *hvím*, hastig Bevægelse).

ke og *ske* (isl. *ka*, t. *schen*), sædvanlig indvirken-
de, af No. og To: *herske* (Herre), *smudske* (Smuds), *læske* (t. *löschen*, *leschen*, hos Dr. Becker S. 83; isl. *lá* Vædske); *forsinke* (sên), *formindske*.

ne (isl. *na*), især af To. og uvirkende: *blegne*, *gulne*, *hvidne*, *fulne* (ful, t. *faul*) (at blive bleg, gul, o. s. v.), *ligne* (at være lig). Sjæld-
den af No: *dejgne* (Dejg).

me, som forrige, men sjældnere: *rødme* (blive rød), *falme* (isl. *fólr* bleg, *gusten*, t. *fahl*), *nærme* (at bringe nær).

le (isl. *la*, t. *ein*), gjentagende og formindskende (freqv. og dimin.), af No. *funkle* (Funke), *gøgle* (Gøg), *besudle* (Sod), *smugle* (i Smug), *gumle*, *tandle*, *samle*, *vrímle*, *pudsle*, *nøslé*.

re (isl. *ra*, t. *ern*), som forrige: *gnistre* (Gnist), *flagre* (Flag, Flig), *krydre* (Krud findes i U-
krud).

Anm. Ved nogle på *le* og *re* kan man gå to Af-
ledningsveje: enten udlede *ynge* af *Unge* og af *ynge* igjen *Yngel* eller omvendt, ligeså *vrímle*, *Vrímme*, o. s. v. De
andre Eksempler derimod vise, at Endelserne virkelig fin-
des i Sproget uden tilsvarende No, på *el* og *er*.

§. 24.

Anmærkninger. Undertiden findes to Endel-
ser, hvorved da tvende Bibegreber udtrykkes,
som på *e* og *te*: *smage*, *smægte*; *svige*, *svigte*;
rulle, *rulte* (Højsgård); *give*, *gifte* (give tilægte,
i hvilken Betydning også isl. *gífa*); på *e* og *re*:
bæve, *bævre* (isl. *bif* Bevægelse); *flage*, *flagre*;
kvæde, *kvidre*; *klyve*, *klavre* (isl. *klífa*, *klífra*);
støve (opstøve), *støvre* (efter noget, hos Højsgård);
kante (sætte Kant på), *kanre* eller *kæntre* (med
en Båd); *yde*, *ytre* (äussern, begge af *ud*; at yde
Penge, at ytre Tanker); på *e* og *se*: *stande*,
standse; *hüge*, *hugse* (o: huske; fynsk: *hove*, *hov-*
se); på *te* og *le*: *smutte*, *smugle*; på *e* og *le*:
stíme, *stímle*; men især på *e* og *ne* eller *te* og *ne*
(hine ved indvirkende, denne ved uvirkende
Gjo.): *blege* (gøre bleg), *blegne* (blive bleg); *ri-*
ve, *revne*; *stíve*, *stívne*; *køle*, *kølne*; *løse*, *løsne*;
hvidte (hvitte), *hvidne*; *ligte*, *ligne* (gøre lige,
være lig); *sværte*, *sortne*. — Ved Skribenternes
Ligegyldighed eller Skødesløshed synes adskillige
af disse Former at ville enten ganske gå tabte el-
ler at blandes med hinanden; hvilket vilde være
stor Skade, da de ere så korte og udtryksfulde.

Undertiden er også her Stamordet tabt, og må søges i Stamsproget, som: at *gjemme* (isl. *gaimr* Omhu), *forfærde* (isl. *furda*, en forunderlig Ting); at *ilskes* (isl. *illska*, Ondskab), at *samle* (isl. *sam*, Orden *), at *vænte* (isl. *ván* Håb), at *stræbe* (isl. *starf* Arbejde), o. s. v.

§. 25.

Her synes det passende at anføre andre uivirkende Gjerningsords Overgang til indvirkende, skönt de kun lide Forandring ved Hovedvokalen og Konsonanterne, men ej få Endetillæg; så meget mere, som Vokalforandring, når den findes, også ved de ovenstående findes hos de indvirkende (*sværte* men *sortne*), ligesom hos disse.

Denne Overgang kan da skje, enten allene ved Vokalforandring: *synke*, *sænke*; *springe*, *sprænge*; *falde*, *fælde*; *fare*, *føre*; *ligge*, *lægge*; *ryge*, *røge*; *rokke*, *rykke*; *tykkes*, *tækkes*; eller ved Vokalforandring tilligemed Konsonantens Forandring, idet den bløde går over til den fordoblede hårde: *sidde*, *sætte*; *knage*, *knække*; *brage*, *brække*; *våge*, *vække*. Med disse kunne måskje også sammenlignes andre indvirkende Gjo., der blive ligesom endnu mere indvirkende, som: *nyde*, *nytte*; *byde*, *bytte*; *rumme*, *rømme*. Dativden (impf.) angiver ofte Vokalforandringen, som: *springe*, *sprang*, *sprænge*; *lå*, *lægge*; *sad*, *sætte*; *røg*, *røge*. Da tre Begreber kunne tænkes, at man nemlig enten er i Tilstanden, eller går

over i Tilstanden, eller gör at en anden går over i denne, så finder man også undertiden tre Former, som: at *våge* (at være vågen), at *vågne* (at blive vågen), at *vække* (at gøre at en anden vågner).

§. 26.

Biord afledes af *To*. ved:

e (isl. *a*, *t*. *e*): *længe*, *næppe*, *stille*, *dyre*. Men især afledes ved denne Endelse (isl. *i*) *Biord*, som betegne *på Stedet*, af *Biord*, som betegne *til Stedet*: *op*, *oppe*; *ned*, *nede*; *over*, *ovre*; *ind*, *inde*; *ud*, *ude*; *hjem*, *hjemme*; *hen*, *henne*; *bort*, *borte*. *Bort* og *borte* ere dog egentlig dannede ved Bøjningsendelse af *braut* en *Vej*: isl. *á braut*, *burt* bort (på *Vej*), *i burtu* borte, omtrent ligesom vi endnu sige: at begive sig på *Vej*, at være på *Vejen*. Alt dette synes at kaste *Lys* på de først anførte, at *Biordene* nemlig oprindelig ere *No*. hvis *Gjenstandsform* bruges til at betegne *til Stedet*, hvis *Hensynsform*, hvoraf vort *e*, derimod betegner *på Stedet*; *Forholdsordet* er i begge *Tilfælde* *bortfaldet*. Prof. Bloch anfører også denne *Biordenes* *Forandring* som en *Bøjning*. (Se hans danske *Sproglære*, Odense 1817, S. 77).

Biord, som betegne *til Stedet*, tage *en* til sig (hvilket *en*, isl. *an*, oprindelig betegner *fra Stedet*), når de forbindes med *Forholdsord*: *neden*, *uden*, *inden*, (udenfor, udenpå, udentil, o. s. v.) og *oven* uregelmæssigt af *over* (isl. *of*, deraf både *yfir*, *ofan* over, oven).

*) Orkneyingas. under *samsmadr*.

I nogle få Biord udtrykkes til *Stedet* ved *er* (isl. *ur*): *øster, vester, sønder, atter* (egentlig tilbage).

en (isl. *an*): *næsten, siden* (af isl. *sid*, hvoraf vi endnu have *sidst*). Men især ved *To.* på *ig* eller *lig* (isl. *līga* som er gået over til *ligen*): *tydeligen*. Ikke sjældnen findes også blot *lig* og *elig*: *ny, nylig; nemlig* (fatteligt, så at forstå); *vis, visselig; sand, sandelig*.

le (isl. *la* for *līga*): *årle, silde* (ved Omsætning af isl. *sidla* af *sid*).

Som Biord finder man også, men sjældnere, Intetkönsformen af *To.* som: *tít* (af isl. *tíðr*), men for at anvende dette på Intetkönsformerne af *To.* på *lig*, som: *tydeligt, bestandigt, endeligt*, hvilket man har begyndt at indføre, gives der næppe nogen Hjemmel i Stamsproget.

Hisset synes at være dannet af *hin* ved Tillæg af *set*, men forklares vel rigtigere som en Sammensætning. Andre Endelser, som: *s* i *al-lesteds, alskens, um* i *stundum* ere Böjningsendelser.

§. 27.

Forholdsordene ere nogle af Sprogets ældste Stamord, sandsynligvis fra først af *No.* eller afledte af sådanne; men dette kan kun vises ved at gå tilbage til Stamsprogene. Når de bruges som Biord, kunne nogle antage dissens Afledning ved *e* (§ 26) som: *om, omme* og efter Udtalen af, *a'e* (af, ave). Undertiden er et Biord, Navneord eller en Tillægsform brugt som *Fho.* men

uden Afledselse, som; *uden, trods* (til Trods for, sammenlign § 26 det under Endelsen *e* anførte), *iblandt*. Andre Endelser ere Böjningsendelser, som *em* i: *imellem, igjennem* (isl. *á midlum, á milli, á medal; í gëgnum, í gëgn, gëgn*, hvilke vi finde igjen i *med, Middel, Midte, igjen, gjen, t. gegen, o. s. v.*)

§. 28.

Bindeordene ere enten Stamord, som; og (formodentlig også fra først af *No.*), eller *To.* som: *både* (begge Dele), *følgelig*; eller Biord, der ere brugte som Bindeord, som: *så* for *således* (sådan Måde); *altså*, alt således. Sædvanligst ere de, som i sidste Eksempel, fremkomne ved en meget forkortet Sammensætning (hvorom siden). Når Endelser ere tillagte, må også disse søges blandt Böjningsendelserne, som: *dels* (Ejeform af *Del*), *skönt* (Intetköen af *skön*).

§. 29.

Udråbsordene ere, som Sprogets første Ord, Stamord. Andre ere siden fremkomne ved Forkortelse af en Sætning eller ved Sammensætning.

2. Overgang uden Endetillæg.

§. 30.

Adskillige Ord kunne også gå over fra én Ordklasse til en anden uden Endetillæg. Ved denne Overgang kan enten Ordets oprindelige Ordklasse være uden for al Tvivl, som: *fem, en Fem*, hvor Talordet er brugt som *No.*, eller det er

tvivlsomt, til hvilken Ordklasse Ordet fra først af har hørt, som: at *klage*, en *Klage*; at *styrke*, en *Styrke* (begge, såvel No. som Gjo., kunne afledes ved Endelsen *e* af *stærk*).

Således fremkommer af andre Ordklasser No., (eller tildels omvendt,)

af To: *Angest*, *Lys*.

af Talord: en *Tre*, en *Fem* (i Spil).

af Gjo. enten Navneformen (infin.): *Klage*, *Styrke*, *Ende*; eller Tillægsformen. Hertil høre igjen nogle, som synes at have tabt Tillægsformen, og andre, som tydelig have beholdt den. Af første Slags ere: *Bonde* (den boende), *Fiende* (den hadende), og *Frænde* (den elskende). Til det andet Slags høre adskillige Ord, som have dels handlende, dels lidende Betydning, som: *Befindende*, *Anliggende* (Måden, hvorpå man befinder sig, det der ligger an eller er magtpåliggende); *Andragende*, *Forehavende*, *Foretagende* (det som andrages, haves for, foretages eller skal foretages); de sidste ere dannede og brugte ganske analogt med *det sælgende Hus* (Huset som sælges, som skal sælges, Nutid for Fremtid), *det iboende Hus* (Huset som iboes) o. s. v.

Hermed kan sammenlignes det svenske Participium activum på *ande* og *ende*, der bruges som No. ligesom den tyske Infinitivus, som: *stillastående*, *Stillstehen*; *talende*, *das Sprechen* (Sjöborgs schwedische Sprachlehre, Stralsund 1811, S. 56) og den gl. tyske Infinitivus på *ende*, som: *plecht to bytende*, o: *pflegt zu beissen*; *es ist zu*

bemerken, gl. *to merkende* (Dr. Becker, d. Wortbild. S. 114, 115).

af Biord: *Udvortes*, *Indvortes*, o. desl. der dog også kunne betragtes som To.

På samme Måde bruges som To:

No. (se ovenfor): *angest*, *lys*.

Tillægsformerne, dels endnu brugelige, dels forældede: *tænkende*, *følgende*, *foregående*, *nærværende*, *berømt*; *drukken*, *slugen*, *beleven*, *vågen*, *skibbruden*, *efterladen*, *overgIVEN*, *ufortrøden*, o. s. v.

Biord, blot med Vokalforandring: *nu*, *ny*.

Ligeså blive Fho. til Biord, når de stå uden Styrelse, Biord til Bindeord, o. s. v. (se §§ 27, 28). Om Gjerningsords Overgang til Gjo. se § 25.

5. Afledning ved Forkortelse.

§. 51.

Mange No. kunne afledes af Gjo. ved at bortkaste Navneformens *e*. Her er det, ligesom ved den i forrige § anførte Overgang, ofte vanskeligt at bestemme, hvilket der er Stamord og hvilket afledt.

På fire Måder kunde man måske lede sig til en rimelig Formodning:

ved at tage Hensyn på Begreberne; således må Personen og Redskabet vel tænkes først, den egentlige Betydning för den figurlige, som: en *Sko*, at *ske*; en *Fil*, at *file*; *Mad*, at *made*; *Træl*, at *trælle*; et *Bryst*, at *bryste sig*;

ved at betragte Vokalforandringen, som ofte ved denne Afledning finder Sted, da *æ* er kommet af *a*, *y* af *u*, o. s. v. men herved må Stamsprogene og Overgangslovene tages i fortrinlig Betragtning, som: *Fog*, at *fyge*; *Trang*, at *trænge*; men omvendt: *klinge*, en *Klang* (i til *a* ligesom i *finde*, *fandt*, *Snik Snak*, *tip tap*, *hip* som *hap* o. m. fl.);

eller, hvilket er det sikreste, ved at undersøge Ordets og alle dets Slægtingers Etymologi, som: *knage* er ældre end *knække*, og heraf igjen et *Knæk*. Har Navneordet en Afledselse, så viser denne, at man rimeligvis må gå tilbage til et endnu simplere Gjo. som: *Skyld* har Endelsen *d*, *Røgt* Endelsen *t*, altså: jeg *skal* (at *skulle*) *Skyld* (t. *soll*, *Schuld*, *Klopstock*, S. 244); isl. at *rækja*, *Røgt*; *Røgt* er altså ikke kommet af at *røgte*, eller *Skyld* af at *skyld*, men omvendt; de ere også af Fælleskön;

endelig ved at sammenligne Afledningen med Können og Flertallets Dannelse, da disse gjerne ved sådanne No. ere forskellige. Det synes dog rigtigere, at udlede Reglerne for Tal og Kön af hin Bestemmelse, om No. eller Gjo. er ældst. Er Navneordet Stamord, da er det, som de fleste danske Stamord, sædvanlig Fælleskön, er det derimod afledt, Intetkön.

4. Afledning ved Forstavelser.

§. 52.

Forstavelserne kunne med Hensyn til Betyd-

ning og Oprindelse deles i tvende forskellige Slags: *egentlige* Afledstavelser, d. e. sådanne, som for sig allene slet ingen Betydning have, men kun give de Ord, hvormed de forbindes, en anden Mening; *uegentlige* d. e. som oprindeligt have haft selvstændig Betydning og brugtes som selvstændige Ord, og altså dannede en Sammensætning. Nogen skarp Grændse kan dog ikke drages imellem disse to Arter, ti det er temmelig sandsynligt, at de alle have været selvstændige Ord, og Forskjellen beror da kun på, om de i de allerældste Tider, eller først senere, have tabt denne Selvstændighed. Til de første synes dog nærmest at måtte henføres: *be*, *er*, *for*, *ge* og *i*, der også alle ere af gjermanisk Oprindelse.

§. 53.

Forskjellige herfra ere igjen Forbogstaverne: *hv*, *h*, *d*, der dog rettere betragtes som Kjendebogstaver, end som Afledningsmærker. *Hv* angiver spørgende Ord, som: *hvo*, *hvem*, *hvad*, *hvilken*, *hvis*, *hvor*. *H* og *d* bestemme, som: *han*, *hun*, *du*, *den*, *denne*; når de lægges til samme Stavelse, udtrykke de vel begge en Bestemmelse, men i Modsætning af hinanden, som: *denne* (*den*), *hin*; *der*, *her*; *did*, *hid*; og med Biordenes Endelse *en*: *deden*, *heden* (fra *hid* eller *hist*; nu *hen*). Lignende Mærkebogstaver vil man finde ved Stedordenes Böjning, som: *m* i *mig*.

§. 54.

Forstavelserne *be* (t. *be* af *ab* eller *bei*), *er*

(t. er af gl. t. Fo. er, isl. *úr*, udtrykker Oprindelsen) og *for*. Disse ere ikke nærmest af nordisk Oprindelse, men lånte af de gjermaniske Sprog. Ved vor nøje Forbindelse med Tyskland og tysk Litteratur ere de imidlertid blevne meget almindelige. Undertiden have vi dog samme Ord med og uden Forstavelse; da er den sidste Form nordisk, den første tysk, som: at *fæste*, *befæste*; at *fri*, *befri*; at *fugte*, *befugte*.

A nm. Til at oplyse Brugen af *for* må følgende Bemærkninger tjene: 1) *For* er enten ganske egentlig Forstavelse og henhører da nærmest hertil; det svarer da ligefrem til det tyske *ver*. 2) Eller *for*, også *fore*, t. *vor*, isl. *for*, *fyri*, *fyrir* betyder det samme som *foran*, *forrest*, *først*, *forhånden* eller *til ens Bedste*, da er det at betragte som et selvstændigt Ord, hvoraf vi også have dannet *forrest*, *først* (om Sted og Tid), og danner altså en Sammensætning; hvilket også skønnes deraf, at det ved Gjærningsordene, hvor det ellers hedder *fore*, kan adskilles og da hedder *for*, som: *forestille*, *foreslå*, *foregå*, *foreskrive*, *forehave*, eller *skrive for*, *have for*, *stille for* eller *foran*, i egentlig og figurlig Betydning. 3) Eller *for*, ikke *fore*, t. også *ver*, men isl. *for*, *fyri*, *fyrir*, giver modsat eller forværende Betydning; dette kan aldrig stå alene nu, men er dog oprindelig et Fho. *for* eller måske rettere *fra* (gl. t. *var*), og hører altså til de uegentlige Forstavelser. I det tyske Sprog er *for* i første og sidste Betydning sammensmeltede til *ver*, og kunne altså kun adskilles ved at gå tilbage til dets Oprindelse. At *for* kan forekomme i flere af disse Betydninger ved selvsamme Ord, kan naturligvis ikke forandre det nylig anførte, men må snarere bekræfte Rigtigheden deraf, som: at *forlægge* en Bog, *forlægge* noget så man ej kan finde det, at *forelægge* en noget; at *forfalde*, *forefalde*, *falde for*; *forgøre*

(forhekse og forbyrde: han skal have forgjort sin Hals) og *gøre for*.

§. 35.

Forstavelserne *be*, *er*, *for* bruges i Almindelighed kun ved Gjo. og sådanne No. og To. der igjen ere afledte af disse. Ved Gjo. kunne de udtrykke:

a) når de lægges til *indvirkende* Gjo. forstærke de Begrebet, og stå istedetfor et Fho. eller Biord, med hvilke de også ofte kunne ombyttes; f. F. *begnåve* (gnåve på), *belæsse* (læsse på), *belægge* (lægge på), *betænke* (ret tænke på), *beregne* (overregne), *berøre* (røre ved), *beride* (ride til), *berøve* (røve fra); *erlægge* (lægge frem), *erstatte* (give istedet for), *erkjende* (kjende tilfulde); *forbinde* (binde til), *fordele* (dele om), *forfløtte* (fløtte bort);

b) eller de give de *indvirkende* Gjo. en anden mest figurlig, Betydning, som: *grave*, *begrave* (Døde); *kjende*, *bekjende* (Forbrydelser); *drive*, *bedrive* (Hor); *føre*, *beføre* (bågvasker); *mærke*, *bemærke* (om Ord); *gribe*, *begribe*; *holde*, *erholde*; *fatte*, *forfatte* (et Skrift);

c) når de lægges til *uvirkende* Gjo. forandre de disse til *indvirkende*, og stå da, som forhen, istedet for et Fho. eller Biord, som: *frygte*, *befrygte* (frygte for); ligeså: *fare*, *befare* (fare på eller over), *beklage*, *behandle*, *bekrige*, *belé*, *beklæde*, *begro*, *bevokse*, *beherske*, *benytte*, *besejle*, *ernære*, *forarbejde*. — Meget sjælden ere sådanne Gjærningsord *uvirkende*, som: *beslå* i Kampen.

d) og give dem tillige en anden, sædvanlig figurlig, Betydning, som: at *gå, begå* (Synd); *sove, besøge; komme, bekomme; løbe, beløbe sig; fare* (rejse), *erfare* (de første Erfaringer gjordes ved Rejser); *stå, forstå*.

Anm. At disse Forstavelser træde istedetfor Bi-ord eller Forholdsord, kan end mere oplyses derved, at virkende Gjo. kunne blive til indvirkende ved Tillæg af et Fho. eller Bio. ligesom her ved Tilsætning af Partiklerne, som: at *ligge, ligge ihjel; sidde, sidde fordærvet; løbe, løbe overende; falde, anfælde*. Herved synes Partiklerne, ligesom de egentlige Forstavelser, at danne Overgangen fra Afledning til Sammensætning.

§. 36.

Forstavelserne *gje* og *i*. (Efter Dr. Becker, S. 350, er *ge* fremkommet af Spiranten *h*).

Gje (t. *ge*) er aldeles gjermanisk og forekommer kun i enkelte danske Ord, hvilke vi ligefrem have omfløttet fra tysk på dansk Grund, som: *Gjestalt, Gjesandt; gjenegen, gjeheim, gjeskæftig, gjemen; gjelinge, gjelejde*. Ved mange tyske Ord, som: *Geschmack* Smag, *gesund* sund have vi derimod bortkastet dette *gje*. Under Formen *ga* have vi det i *Galop*.

I (angls. *æg* eller *ge*, *) sv. *e*) forekommer kun foran relative Ord, og udtrykker det samme som *som helst*, f. E. *ihvo, hvosomhelst*.

§. 37.

Forstavelserne *und*, *ant*, *veder*. Disse sammenstilles, fordi de kun findes i få Ord, der nærmest ere komne fra det tyske Sprog, endskönt

*) Racks angels, Sproglære S. 81.

Forstavelsernes Oprindelse også kan søges i det islandske.

Und (t. *ent*, isl. *undan*, 'bort') forekommer ved Gjo: *undfly, undskylde, undtage, undgælde, undsætte, undse sig*.

Ant (t. *ant*, isl. *and, önd*, imod, og måske *end, endr*, igjen) forekommer næppe uden i Ordet *overantvørde*.

Veder (t. *wieder* og *wider*, igjen og imod; isl. *vid, vidr* imod; gl. d. *ver*) forekommer kun i få Ord, som: *Vederpart, Vederdøber, Vederlag*, der nu sædvanlig ombyttes med mere danske: *Modpart, Gjendøber, Gjengæld*.

Anm. Forskjellen imellem disse Forstavelser og deres tilsvarende i Stamsprogene ligger allene i Endelserne: *undan* er *und* med Biordsendelsen *an* (*en*), *veder* ligeså *vid* med Forholdsendelsen *ir*, *er*, som i *yfir, over*. Vi finde derfor *und* igjen i vort *under*.

§. 38.

Forstavelserne *år*, *or*, *yd* forekomme kun i meget få Ord.

År (isl. *ár, or*, som i *árdagr, orsök*, den første eller oprindelige Dag, Sag; t. *ur*) forekommer i *Årsag* (Ursache); *or* i *Orlov* (Urlaub).

Yd (isl. *aud*) udtrykker en Lethed, forekommer kun i *ydmyg*.

§. 39.

Forstavelserne *u*, *van*, *mis*, *for*, *over*. Alle disse ligne hverandre i Betydning; *u* udtrykker som oftest en Benægtelse, de andre en Mangel, Fejl eller Forværrelse af Begrebet.

U (isl: *ó*, t. *un*) forekommer ved No: *Uheld*, og ved To. og Tf: *uskönsom*, *ufordærvet*, men ellers ikke ved Gjo. Denne Forstavelse udtrykker ikke allene en blot Benægtelse, men også ofte noget fiendsk eller ræddeligt, som i: *Udåd*, *Ugjerning*, *Umenneske*, *Udyr*.

Van (isl. *van*; Mangel, Fejl; *vanr*, som mangler, hvoraf vort *vanskelig*, *forvanske*; gl. t. *wahn*, tom) forekommer ved No. og Gjo: *Vanheld*, *vansmægt*.

Mis (isl. *mis*, egentlig et No. hvoraf *á mis*, fejl, ligesom vort Biord *fejl* af No. *Fejl*; t. *miss*, *missé*, hvoraf *missen* at savne, og i Nedersaksen endnu som Biord *miss*, fejl), ved No. og Gjo: *Mistanke*, *misbyde*.

For (t. *ver*, gl. t. *far*, isl. *fyrir*) i forværende Betydning, kun ved Gjo: *forgøre*, *forhekse*, *forgive*, *forlægge*, (se § 34 Anm.)

Over (isl. *afar*, formodentlig Ejeformen af *of*, formeget eller rettere Formegethed; t. *aber*), ved No., To. og Gjo: *Overtro*, *overordentlig*, *overse* (se fejl af). Denne Partikkel må ikke blandes med Forholdsordet *over*. Skönt de have samme Stamord, ere Afledningerne dog forskellige: *of*, *afar*, *yfir*, t. *aber*, *über*. Forskjellen i Betydning bliver især indlysende, når man jævnfører Ord med denne Partikkel og andre af samme Stamme, der ere sammensatte med Pho. *over*, som: at *overhøre* én, men: *overhørig* (ikke hørig, ikke lydig), det har jeg *overhørt* (ikke hørt); at

overse (gjennemse) noget, men: det har jeg *overset* (ikke set, ikke bemærket).

Anm. Adskillige Ord kunne ikke bruges uden i Forbindelsen med *u*, som: *unægtelig*, *uafsladelig* (ikke nægtelig, afladelig), hvilket især gælder om Tillægsformerne, som tage Styrelsen foran sig, som: *mig uadspurgt*, *mig uafvidende*. Partiklerne kunne heller ikke ombyttes, endskønt Meningen vilde blive den samme, som: *Udåd*, ikke *Misdåd*, men *Misdæder*, ikke *Udæder*.

§. 40.

Forstavelsen *sam* (d. s. s. *sammen*, isl. *sam*, *saman*, af No. *sam*, Forbindelse, Orden, Enighed, Fred, der findes igjen i *sem* som, hvilket oprindelig er Bindeord, samt i *samr* samme, i at *semja* ordne, slutte Fred, og vort at *samle*, måske også i Afledsendselsen som o. fl. t. *sam*, gl. t. *sammt*, som om, *sämmtlich*, o. s. v.) forekommer ved No: *Samtale*, *Samkvæm*, *Samfund*; ved Gjo. hedder det overalt *sammen* (dannet ved Biorde sendelsen *en*).

Anm. Rimeligvis ere da Forstavelseerne oprindelig selvstændige Ord, så at den ved dem fremkomne Forbindelse har den største Lighed med Sammansætning. Denne Lighed findes også ikke alene i Stavelsernes Oprindelse, men de ved dem dannede Ord kunne forklæres som andre sammensatte: ligesom *færnhånd* er det samme som *manus ferrea*, *eiserne Hand*, således er *Uår* det samme som *ufrugtbart År*, *Udåd* som *skændig Dåd*, *Årsag* som *første Sag*, *undfly* som *fly bort*, o. s. v. Endelig drage de Forstavelser, som her kaldes uegentlige (§ 32) Tønen bort fra Hovedordet og over på sig, på samme Måde som om Ordet var virkelig sammensat, som: *Mistanke*, *Udåd*,

Såmtale, vanskabt, ligesom Guds frygt. Derimod ere be, er, for (også i forværende Betydning), gje og i ubetonede.

5. Afledning ved Forstavelser tilligemed Endetillæg eller Forkortelse.

§. 41.

De forhen anførte Hoved-Afledsmåder kunne fremdeles forbindes, så at ny Ord dannes ved Forstavelser, og tillige enten få Endetillæg, eller ingen Forandring lide, eller forkortes i Slutningen.

Således dannes især adskillige *Gjerningsord* ved Forstavelserne *be, er, for*, og kunne ikke bruges uden disse. Da Dannelsesmåden er tysk, så må Stamordet ofte søges i det tyske Sprog. Denne Afledning skjer især af No. og To. dog også af andre Ordklasser.

Eks. *begave, bemande, bemestre, benåde, beordre, belønne, bekræfte, bero, begunstige, beslitte sig, bekymre sig (Kummer), berømme (Ruhm, isl. rómr, rumor), betale (Zahl), begjere (die Gier), begynde (beginnen, i forældet Betydning: rase, støje, gebærde sig som en gal, måske isl. gan, gand, alleslags Trylleri), bedrøve (trüb); erstatte (die Statt), erkyndige (kund), erindre (das innere), erobre (ob); forny, forandre, forarge (arg), fortørne (Lorn), forære, forbavse, forbløfsse, fordøje, forhudle; bejaa, forfremme, o. s. v.*

§. 42.

Af sådanne Gjo. kan igjen afledes *Navneord* og *Tillægsord* på den sædvanlige Måde, ved En-

detillæg eller ved at bortkaste Navneformens *e*, men også her kan Forstavelsen ikke falde bort. Ikke sjælden mangler endog Gjerningsordet, hvoraf dog Navneordet må tænkes dannet.

Eks. *Bedrageri eller Bedrag, Fordærvelse eller Fordærv, Behold, Forhør, Forstand, Forrædder, Befaling, Erstatning, Beklemmelse og beklemt (men ikke beklemmes); betænkelig, forfærdelig, forkjert (men ikke forkjere), forborg (men ikke forborge), forhippet (måske isl. hipp, Spring), bekjendt (at bekjende har en anden Betydning), belejlig (hvortil intet Gjo. svarer, men derimod No. Lejlighed uden Forstavelse), o. s. v.*

De anførte Eksempler kunne være nok til at vise, hvilken besynderlig Blanding vort Sprog er blevet ved dets overvejende Hang til Gjermanismer.

6. Overgang til Sammensætningen:

§. 43.

Tillægsord (og af disse da igjen *Navneord*) kunne endelig dannes på samme Måde, som ellers ved blandet Sammensætning finder Sted (se siden § 47 fg.), så at nemlig et To. afledes af et No. ved Endelserne *ig* og *et*, og en Forstavelse træder istedetfor den første Del af Sammensætningen. Så meget mindre kan da Forstavelsen bortfalde. Det hele Ord udtrykker, ligesom ved den blandede Sammensætning, en Beskrivelse. F. E. af *Hånd* dannes To. *hændig*, der ikke kan

bruges allene; ved at sætte Forstavelsen *be* til fremkommer *behændig* (hvoraf igjen No. *Behændighed*); ligeså *behjærtet*, *berygget*, *beslægtet*, *besvogret*, *samdrægtig*, *overdådig*.

På lignende Måde (sammenlign § 52), men sjældnere, dannes No. af Gjo. f. E. en *Berider*.

Anden Afdeling.

Sammensætning.

§. 44.

Med Hensyn til Dannelsesmåden kan Sammensætningen meget passende deles i tvende Hovedarter, hvilke man kunde kalde *blandet* og *ren* Sammensætning. Blandet er Sammensætningen, når dens sidste Del er fremkommen ved Afledning, og i denne afledede Form vel kan forstås som selvstændig, men dog ikke bruges således, som selve Ordet *selvstændig*; ti vi kunne vel forstå Meningen af *stændig*, afledt af *Stand*, dog sige vi aldrig *en stændig Ting*, men bruge det kun i Sammensætning. Når Sproget har en stor Mængde af sådanne Ord, er det vel ikke upassende, at fremstille dem som en egen Afdeling. *Ren* er Sammensætningen, når to virkelig for sig bestående Ord forbindes til ét, som *Gudsfrøgt*.

De i § 43 anførte Ord danne da Overgangen til den blandede Sammensætning, og denne

står igjen imellem ren Afledning og ren Sammensætning.

§. 45.

I de nordiske Sprog er, på yderst få Undtagelser nær, hvis Rigtighed måske derfor kunne drages i Tvivl, *det sidste Ord* i enhver Sammensætning *Hovedordet*, til hvilket det første tager Hensyn. Det første Ord indeholder nemlig enten en *Tillægsbestemmelse* (adjektiv eller adverbial), eller det udtrykker et virkeligt *Forhold* til den sidste Del; f. E. *langhåret*, *Stormand*, *Afgang*, *sortebrun*, *hvidgul*; *Landsby-Købstæde-Hof-Feldt-Præst*, *Vinduesglas*, *Glasvindue*. Tillægsbestemmelse er den første Del næsten overalt ved den blandede Sammensætning, men kun tildels ved den rene, hvor derimod Forholdsforbindelsen er meget almindelig.

Det sidste Ord i Sammensætningen bestemmer derfor også det heles Ordklasse, med mindre der ved Forbindelsen fremkommer Biord, Bindeord og Udråbsord.

§. 46.

Den Forbindelse, hvorved en Sammensætning fremkommer, er ikke at betragte som noget blot mekanisk; den samme Frihed i Organisme, som vi fandt ved Afledningen, finde vi også her igjen; vi kunne derfor heller ikke altid af Betydningen af de to Ord danne Betydningen af det hele, men Sproget har dannet det sammensatte Ord for at udtrykke et vist Begreb og ikke noget andet, skönt også dette måske kunde ligge i sel-

ve Ordene. Således betegner *Trefod* et vist, og ikke noget andet, Redskab med tre Fødder; en *Mundkurv*, *Mastkurv* er ingenlunde nogen sædvanlig Kurv, men vi have kun lånt Ligheden af dette Begreb, til med hine Ord at udtrykke de Ting, hvilke de, som bekjendt, betegne; Stormanden er ikke, fordi han er *Stormand*, en *stor Mand*; *Guds frygt* er ikke *Guds Frygt*, men Frygt for Gud, o. s. v.

Anm. Det er derfor nødvendigt, at sammensatte Ord skrives i ét Ord; men heraf synes også at følge, at ikke andre må skrives på samme Måde. Mange Forbindelser af Fho. og No. ere derfor snarere en Sammentrækning, end en Sammensætning. Forholdsordet angiver det Forhold, hvori det Ord, hvortil det lægges, står til et andet, og antyder således en Forkortelse af to Sætninger, som: *Manden kom i Dag*, d. e. *denne Dag var og Manden kom*. Vilde man nu skrive sådanne Forbindelser af Fho. og No. i ét Ord, som *ialmindelighed*, så måtte vel alle andre lignende, som *iforgårsmorges*, *undersådannelselibrigeomstændigheder*, skrives på samme Måde *). Det synes derfor som denne Sammentrækning i ét Ord nærmest bør finde Sted, kun når Forholdsordet har tabt sin nylig anførte egentlige Betydning, og Ordet altså er virkelig sammensat, eller, efter det i § anførte, samlet i et Hovedbegreb, som: *underhånden* (forskjelligt fra *under Hånden*), hvilket derfor også kan udtrykkes ved et andet Biord *hemmelig* eller *privatim*, eller *Underhånden*, hvilket vi derfor også kunne udtrykke med *den nederste Del af Hånden*. Jeg véd ikke, om man dog ikke dertil kunde lægge sådanne Ord, i hvilke en Forkortelse i Udtrykket finder Sted, som *idag for i denne Dag*, ti da pleje vi også el-

*) Se også Prof. Rasks Retskrivningslære S. 80.

lers at samle Ordene, fordi vi ikke mere tænke på Oprindelsen eller de enkelte Ord, men på det hele Begreb; ligesom vi derfor skrive *slig* for *så lig*, kunne vi skrive *idag* for *i denne Dag* (*hodie* for *hoc die*), *altid* (*semper*, den hele, omtalte, Tid, forskjelligt fra *al Tid*, *omne tempus*); *overalt* (*ubique*, hvor man vil, forskjelligt fra *over alt*, mere end alt, for alting, *super omnia*), o. s. v.

Den blandede Sammensætning.

§. 47.

Ved denne dannes *Navneord* og *Tillægsord*. Sammensætningens sidste Del bestemmer det hele Ordklasse; den første Del er en Tillægsbestemmelse; når det hele er et To, indeholder det altid en Beskrivelse. (Se om denne Sammensætning Højsgårds Syntaks S. 336 fgg.)

Dannelsesmåden kan tænkes dobbelt: enten kan man forestille sig sidste Del som afledt, og derpå første lagt til: *Hånd*, *håndet* og deraf *langhåndet*; eller begge Delene først forenede og det hele derpå afledt: en *lang Hånd*, *langhåndet*. Hvilket man end antager, bliver Dannelsesmåden en Mellemting imellem ren Afledning og ren Sammensætning.

§. 48.

Når et *Tillægsord* dannes på denne Måde, er Sammensætningens første Del i Almindelighed et To., men kan også være et No. Stedo. Talo. Bio. og Fho. (der dog sædvanlig står som Bio.); Sammensætningens anden Del, som er det karakteristiske ved denne, er et af et No. afledt To.

på *ig* eller *et*, som ikke, i det mindste ikke i samme Mening, kan bruges allene.

§. 49.

Ved Beskrivelsen over *legemlige* Egenskaber afledes Sammensætningens sidste Del af No. der betegne de forskellige *legemlige* Dele eller Ting, der skulle beskrives, eller også dercs Tilstand, Form, o. desl.; første Del tilkjendegiver de forskellige Beskaffenheder ved samme, som: Figur, Størrelse, Farve, Antal, Nøgenhed eller Bedækning, o. s. v.

Eks. *kortarmet* (som har korte Arme, med korte Arme), *skævbenet*, *langhåndet*, *gråhærdet* (egentlig *gråhæret* af Hår; så siges også i Fyn; men isl. *hár* Hår, *hærdr* håret), *tykhalset*, *storumdet*, *langskægget*, *lavvristet*, *højhælet*, *stumphalet*, *barhovedet*, *stakåndet*, *kortsynet*, *fuldbloDIG*, *rødtribet*, *tvægget*, *trefladet*, *trepundig*, *enårig*, *sekstenlødig*, *ægformig*, *hjulbenet*, *pukkelrygget*, *selvstændig*, *affældig*, *oversædig*, og mangfoldige flere.

§. 50.

Ved Beskrivelsen af *åndelige* Egenskaber afledes sidste Del af Navneordene: *Sind*, *Mod* (i Betydning af *Sind*), *Nemme*, *Villie* (t. *Wille*, hvoraf *villig*, der ligesom *sindig* og *modig* kan bruges allene, men i en anden Betydning), *Færd*, *Dragt* (i Betydning af *Færd*), *Dåd*, *Skyld*, o. lign. *Syn*, *Hjærte*, *Hoved*, *Nakke*, *Side*, o. lign. (i figurlig Forstand).

Eks. *stivsindet*, *letsindig*, *egensindig*, *ædelmodig*, *tungnemmet*, *frivillig*, *letfærdig*, *endræg-*

tig, *sendrægtig*, *goddædig*, *troskyldig*, *tykhovedet*, *blødhjærtet*, *hårdnakket*, *ensidig*, *hoffærdig*, *sagtmodig*, *fremsynet*, *afsindig*, o. s. v.

§. 51.

Anmærkninger. De norske Tillægsord: *Hår-fager* (fager af Hår), *Herdebred* (bredsuldret), og lignende, ere Undtagelser herfra og høre til den rene Sammensætning. Det islandske Sprog danner nemlig de beskrivende To. på begge Måder, som: *langordr*, *langordet* (vidtløftig), *skamm-llfr*, *kortlivet*; men også: *halslangr*, *halslang* d. e. *langhalset*, *nefmikill* næsestor, d. e. *stornæset*.

Undertiden kan man være uvis, til hvilken Art af Sammensætning et Ord skal henføres, som *tålmodig*, *ilfærdig*, om de skulle forklares *modig* i at *tåle* (lide, *dulden*), *færdig* til at *ile*, eller med *tålende Mod* (*Sind*), *ilende Færd*. Andre med samme Endelse høre derimod tydelig nok til den rene Sammensætning, som *lærvillig*, *villig* til at lære.

Sammensætningens sidste Del kan også være afledt af et Gjo., men dette er sjældent og uden Tvivl en Gjermanisme, som *tvetydig*, *ens-tydig* (t. *deutig*); ligeså af et Talord: *treenig*.

Gradsforhøjelsen går på det hele Ord, skönt den ellers Meningen henhører til det første To: mere *kortarmet*, som har *kortere* Arme; *letsindigere*, med *lettere* *Sind*.

Sammensætningens sidste Del afledes af det kortere Ental, endskönt Meningen kræver Fler-

tallet, som *kortarmet*, med korte *Arme*; *rødstribet*, med røde *Striber*.

Overhoved er første Del enstavelset, og forkortes derfor ofte, hvis den oprindelig havde flere Stavelser, som: *krølhåret* (af *krøllet*), *krogrygget* (af *kroget*), *stakåndet* (af *stakket*), *firkan- tet* (af *fire*), *ilfærdig* (af *ilende*).

Som første Del kan også bruges en Forstavelse (§ 43).

§. 52.

Navneord kunne dannes på lignende Måde. Sammensætningens første Del er da et Biord eller et To. der kan forklares som Biord; sidste Del er et No. der afledes af et Gjo., men som No. ej er brugeligt udenfor S sammensætningen; sjældnere afledes det af et andet No.; som *Nybygger*, *Skarpretter*, *Fribytter*.

Denne Forbindelse nærmer sig endnu mere til ren S sammensætning, da Afledsendelsen som oftest kan tænkes lagt til det sammensatte Gjo., hvis første Del er et Fho. eller Biord, så at det hele er en S sammensætning, der atter har fået Afledsendelse, som: at *oversætte*, en *Oversætter*, *Oversættelse*; at *efterstræbe*, en *Efterstræber*; at *sidde inde*, en *Indsidder*; at *gå igjen*, en *Gjenganger*; at *se ind*, *Indsigt*; at *give ud*, *Udgift*. På denne Måde sammensættes Gjo. med næsten alle Biord og Fho. der da stå som Biord.

En lige sådan Overgang til ren S sammensætning med Forholdsbestemmelse forekommer, når sidste Del er et på samme Måde afledt No., der

ikke bruges allene, men første Del står i virkeligt Forhold til dette, som: *Fynbo* (som bor i Fyn), *Skovrider*, *Dagdriver*.

Også her kan første Del være en Forstavelse (§ 43).

Den rene S sammensætning.

§. 53.

Endskönt mangfoldige Ord kunne dannes på nys anførte Måde, så er dog fornemmelig den rene S sammensætning ét af vort Sprogs herligste Klenodier, og ét af de nordiske Sprogs Fortrin for mange af de sydlige. Den giver ikke allene Udtrykket Korthed, men erstatter tillige Mangelen af Forholdsændelser. Hvor disse haves tillige med en Rigdom af S sammensætninger, fremkommer det udtrykksfuldeste Sprog.

Ved denne S sammensætning kunne alle Ordklasser på den mangfoldigste Måde forbindes med hverandre; men blot at opregne disse på så mange Måder, som man kan tænke sig eller virkelig finder dem omsatte, (som: No. med No., med To., med Stedo, med Talo., med Gjo., med Bio., med Fho., med Bindeo. og Udråbso., ligeså To. med No., med To., o. s. fr. igjennem alle Klasser) kan ikke være vort Öjemed, da vi ved denne mekaniske Sammenstilling allene ikke synderlig lære at kjende S sammensætningens Natur. Det er vist ikke Sproglærerens Pligt, at lære os at kjende Ord blot som Ord; Begreberne

i disse ere og blive altid det vigtigste. Ligesom man derfor endnu ikke kjender Afledningen ved at vide alle Afledsændelser, således kjender man heller ikke Sættningen ved at vide alle Forbindelser. Vor Plantekundskab er dog endnu kun ringe, når vi ikke kunne mere, end adskillige Plantens enkelte Dele, som Rod, Stamme, Blade, &c.; det organiske fremstår først, når disse forbindes, og det er denne inderlige Forbindelse, det Liv, der derved ytrer sig, som den tænkende, og med Rette, især værdiger sin Opmærksomhed. Således er den blotte Ordkundskab og Kundskaben om de med Ordene foretagne Forandringer vel aldeles nødvendig, men kun Middel og ingenlunde Hensigt; Organismen, som fremkommer ved alle disse Forandringer, Tanken, som lever deri og først bringer Liv deri, kun denne er og kan være vort sidste Øjemed. Gamle Højsgård, i hvis Arbejder denne Idé lever, om han end ikke klart har udtalt der på noget Sted *), og den måske af og til drukner i Kunstord, har derfor været Forfatterens fornemmeste og næsten eneste Vejleder i denne Undersøgelse (Højsgårds Syntaks S. 340 fgg). Manglerne ved denne Ord-Fysiologi, om man vil tillade dette Udtryk, ville man da gunstigt undskylde, da den, så vidt jeg véd, er kun det andet Forsøg af dette Slags.

*) Heri har jeg taget fejl; han siger i sin Forklaring over Kunstordene: Bemerkelsen er ligesom Ordnes Sjæl og Liv; hvorimod Lydene og Bogstavene ere kun som Legemet.

§. 54.

Sættningens sidste Del er, som ovenfor, Hovedordet, og bestemmer det heles Ordklasse. Når dette ikke finder Sted ved Bio., Bo. og Uo., så er Grunden enten denne, at ingen virkelig Sættning finder Sted, som: *idag for i denne Dag ligesom i denne Uge, i denne Måned; iår, i dette År*; eller at sidste Del af Forbindelsen er bortfalden, hvilket især gælder ved Bindeordene, som: *såsnart for såsnart som; fordi, for det at; uagtet, ikke det agtet at*.

Fremdeles kunne Sættningens tvende Dele på en dobbelt Måde træde i Forbindelse med hinanden, enten på en, som det synes, mere mekanisk, når første Del blot indeholder et Tillæg eller en Omstændighed ved sidste, hvilken Forbindelse har i Betydning den største Lighed med den blandede Sættning; eller på en mere organisk, når første Del står i et virkeligt Forhold til sidste eller styres af denne.

§. 55.

Tillægsforbindelsen finder Sted ved Sættning af

No. og No. enten således, at blot en Forbindelse af disse til et helt skal udtrykkes, som *Smørbrød* (Smør og Brød), *Øllebrød* (Øl og Brød), eller at det ene Ord er en Samstilling (Apposition) til det andet, som *Stadbygning, Slotsbygning, Rajgræs*, hvortil da især henhører Hunkönnetts Dannelse ved Tillæg af *Kvinde* eller lignende Ord, som *Trælkvinde* (Kvinde som er

Træl, eller omvendt: Træl som er Kvinde; det er bekjendt, at enhver Samstillings Dele på samme Måde kan omfløttes). Da Gjerningsordenes Nf. er at betragte som No., så kan den bruges på samme Måde, som *Skrivekunst* (Kunsten at skrive, *ars scribendi*). I vort Sprog kan nemlig, som bekjendt, Navneformen ikke fremtræde som en tydelig Bindeform (gerundium), da vi mangle Forholdsendelser.

To. og No. hvorved første Del er taget af en mærkelig Egenskab ved sidste, eller også ofte står i figurlig Betydning, som *Gulerod* (oprindelig en gul Rod, men sammensat kun den bekjendte Frugt), *Langhalm*, *Ædelsten*, *Intetkøn*, *Gråskæg* (en Person med gråt Skæg); *Stormand* (fornem Mand).

Sto. og No. som *Selvhersker*. Hertil hører især Könsdannelsen ved S sammensætning med *han* og *hun*, der ved Fuglenavne sædvanlig stå sidst, men ved andre Dyrs Navne først i S sammensætningen, som: *Hankat*, *Hunkat*, *Kanariehan*, *Kanariehun*, (§. 15). Denne Afvigelse kan forklares deraf, at den hele Forbindelse er at betragte som en Samstilling.

Talo. og No. som *Trefod*, *Trestol* (Stol med tre Fødder), *Trekant* (Figur med tre Sider). Undertiden står Talordet sidst, som en *Trykseksten*, et *Århundrede* (t. Iaarhundert), men disse, og om der måske gives nogle få flere af samme Slags, ere de eneste Undtagelser fra den almin-

delige Regel, at S sammensætningens sidste Del er Hovedordet. Prof. Rask skriver altid *Hundredår*.

Bio. samt Fo. (brugte som Bio.) og No. som *Nutid*, *Fremtid*, *Opstand*, *Nedgang*, *Indgang*, *Udgang*, *Afgang*, *Igang*, *Tilgang*, *Medgang*, *Modgang*, *Overgang*; *Undergang*, o. s. v. (Jf. § 52). Også her betegnes, som før, ved S sammensætningen Tingen, som *Indgang*, *Udgang* (Døråbningerne på et Hus) eller Meningen bliver figurlig, som et *Indfald* (bonmot), *Udfald* (af en Sag), *Afskum*, *Oprør*, *Medgang*; også bliver til lige den hele Forbindelse ikke sjældent et Biord, som *overhovedet*, *underhånden*, *undertiden*.

På samme Måde:

No. og To. hvor da Navneordet må forklares, som en Samstilling, som *trællefød* (født som Træl).

To. og To. af hvilke det første er at betragte som Bio. som: *blegrød*, *lyseblå*, *lysvågen*, *højbåren*, *vildsfarende*.

Sto. og To: *selvkløg*.

Talo. og To: *firskåren*, *enbåren*.

Bio. samt Fo. (som Biord) og To: *bortrejst*, *årvågen*, *frastjålen*.

Fremdeles

Bio. eller Fo. (som Biord) og Gjo: *falbyde*, *indestå*, *afsige*, *overkomme*. Da bliver, som ovenfor, Betydningen ved S sammensætningen meget ofte figurlig, som *drage over*, *overdrage*; *komme efter*, *efterkomme*.

Fremdeles

Bio. med Fho. Denne Sammensætning finder især Sted ved de afledte Biord: *oven, neden, uden, inden* (§ 25) med næsten alle Fho. som *ovenpå* (oppo på), *nedentil* (nede ved), *indenfra*, (*inde fra*).

Ligeså

Bio. med Bio: *herhid, didhen*.

Fho. med Fho: *tilmed*.

Fho. med No. og To., samt To. med No. og Fo. med Stedo., hvorved dannes Biord, som *idag, imorgen, tilbage, tillige, ligervis, rimeligvis*, hvilke alle dog må forklares som forkortede og uegentlige Biord, som: *i denne Dag, på lige* (samme) *Måde; istand, i god Stand; især* (isl. *i sér*, i sig, i og for sig), o. s. v.

Endelig til at danne Bindeord:

Bindeord og Bindeord (*endog*) Biord og Biord (*ihvorvel*), Fho. og No. (*ifald*), Fho. og Bo. (*efterat*), Bo. og Bio, (*såsnart*), Fho. og Stedord (*eftersom*), o. s. v. hvilke alle må forklares som forkortede. I Almindelighed kan nemlig alle Ordklasser forbindes til at danne Bindeord, hvorved sædvanlig *at* og *som* i Slutningen bortfalde, f. E. *ligesom* (på lige Måde som), *ifald* (i det Fald eller Tilfælde at), *efterdi* (efter det at), *så længe* (så længe som), *uagtet* (ikke det agtet at). Undertiden forkortes Ordet så meget, at man skulde tro, det var et virkeligt Stamord, som: *for det at, fordi at, fordi, ti;*

imedens, medens, gl. d. meden *), *men* (imidlertid).

På samme Måde dannes uegentlige Udrabsord ved Forbindelse af andre Ordklasser, hvorved også Ordene undertiden så meget forandres, at det er meget vanskeligt at gjenkende dem, som: *hillemænd* (o hellige Mænd! o alle Helgener!) *hilledød* (o Iesu hellige Død!), *så mare, sa mari* (Sankte Marie), o. s. v.

§. 56.

Til denne Sammensætningsmåde må også henregnes Dannelsen af *Mængdetallene* fra 20 til 90. Disse regnes fra 20 til 40 efter Tiere, fra 50 til 90 efter Snese. Ordet *tyve* er egentlig

*) F. E. i Kristian den 4des Bibel; i et Brev af den udvalgte Prinds Kristian 5te: „da holde vij voris tørstelige Reputation och Stand alt for ner, hannem och hans Anmodning paa ny saa vidt at respectere, *medens* vill haffue hannem sin opdichtede Snak hiemb sendt; — att vij af en samme Rhingreffuis os tillsichet Invectif forfaret, hannem endnu til Offuerflod den forrige sin optænkte Snak iche allene at vere gestendig, *meden* och sig at understaae“ &c. Holbergs udv. Skrifter, 20 D. S. 374 fg. Sammesteds: *hvertheden for hvorhen*. Ivf. Kristian den 4des Brev, f. E. „at jeg Fru Moderen med mine Skibe lod føre ikke af Sverrig, *mens* af mine egne Lande. — Naar Rigens Raad samtligen med deris Hænder monere noget, da vyll jeg svare dem det, som jeg vyll staae ved, *mens* med dig allene at giffue mig y Discours, det staar mig intet an.“ Holberg, 18 D. S. 205 og 343.

sammensat af *to* og *ti*, men første Del bortfal- den i Udtalen, eller, hvilket måskje endnu er rime- ligere, efter Prof. Rasks Mening, sammentruk- ket af *tidive*; isl. *tutugu*, d. e. to Tjog af *tvair* to og *tugr* et Antal af *ti*; og betyder altså 2×10 . I *tredive* og *fyrretyve* (3×10 , 4×10) ligner Endelsen vel vort *tyve*, men er også kom- men af samme isl. *tugr* eller *tygr*, d. *tjog*, *tjuge*, *tyve*, *dive*. I de følgende har derimod *tyve* Be- tydningen af vort *tyve* (Snes) og Sammensætning- en er skjet ved Hjælp af det forældede *Sind* (*sinn*, Gang), hvilket vi endnu have i *den- nesinde*, *ingensinde*, som; 50, d. e. halvtredie- gangetyve; 60, d. e. tregangetyve o. s. v. — Her- af endnu Almuens Tælle måde efter Snese, som; to Snese og en halv, to Snese og fjorten, o. s. v.

§. 57.

Forholdsforbindelsen finder især Sted ved Sammensætning af

No.	} med No.	Eks. Guds frygt.
To.		Nysgjerrighed.
Gjerningsords Nf.		Slibeværk.
Udråbsord		Iaherre.
No.	} med To.	ærgjerrig.
To.		nysgjerrig.
og Nf.		lærenem.
No. med Gjo.		lænkebinde.
samt Sto.	} med Bio. og Fo.	desuden, hvori.
og Bio.		
overalt således at sidste Del styrer den første.		

De vigtigste *Forhold*, der ved denne For- bindelse kan udtrykkes, ere:

1) *Ejeforholdet* (genitivus), som: *Farbroder* (Faders Broder), *Iorddrot*, *Toldforpagter*, *Vejr- skifte*, *Fodspor*, *Blomstringstid*, *Niddingsværk*. Da vore To. og Gjo. ikke kunne tage Ejeforhol- det til sig, så kan denne Forbindelse kun finde Sted ved Sammensætning af No. med No. og ved nogle få Forbindelser af Sto. og Fo., som. *des- medelst* (dets medelst, formedelst dette), *desuden* (foruden dette).

Da Ejeforholdet har så megen Lighed med Redskabsforholdet (ablativus), med hvilket det i adskillige Sprog endog ombyttes, så kan nogle af disse Forbindelser også forklares ved dette sid- ste, som *Fodspor*, *Føddernes Spor*, men også *Spor af en Fod* eller *Fødder*.

2) *Gjenstandsforholdet* (accusativus). På den- ne Måde dannes en stor Mængde af Sammensæt- ninger, hvis sidste Del er afledt af et Gjo., der tager det første No. til sig i Gf., som: at drage *Ånde*, *Åndedræt*; at holde *Hus*, *Husholdning*; at holde *Måde*, *Mådehold*; *Lovgiver*, *Lyseslø- ber*. (Ivf. § 52).

Da kun de af vore To. tage Gf. til sig, som udtrykke Mål, Vægt eller desl. så findes denne Sammensætning også kun ved sådanne, som: *a- lenlang*, *tårnhøj*, hvilke dog også kunne henfø- res til Ligheden.

Når man antager, at vore Fho. i Alminde- lighed styre Gf., så hører også hertil Forbindel-

sen af Fho. og de bestemmende samt henvisende (demonstrative og relative) Biord: *her, hid, hvor, der*; som: *hertil, hidtil, hvortil, hvorpå, hvori, hvormed, hvorfra*, o. s. v. for *til på i med fra hvilken eller hvilket eller hvilke*; *derpå, dertil*, o. s. v. for *på denne eller på dette eller på disse*.

Hertil bør vel også henregnes Forbindelsen af tvende No., af hvilke det første angiver det *Produkt*, som fremkommer ved sidste; for at forklare denne må man da enten aflede et Gjo. af det sidste eller underforstå et sådant, da det ene No. ej kan styre det andet i Gf., som: *Låsesmed* (som smeder Låse), *Grynkværn* (som maller Gryn).

5) *Hensyns- eller Redskabs-Forholdet* (dativus eller ablativus), således at der nærmest udtrykkes:

a) et *Hensyn*,

således, at første Del betegner Personen, til eller for hvem det sidste er; Fo. *til* eller *for*: *Brudeklædning* (Klædning til en Brud), *Herresæde*, *Degnebolig*;

således, at sidste Del betegner Glæde, Sorg, Lyst og Begjerlighed, o. desl. og første bestemmer dens Gjenstand nøjere; Fo. *for*, *efter*, *til*: *Næringsorg* (Sorg for Næring), *Læselyst*. Især henhøre hertil mange Sammensætninger, hvis sidste Del er et To: *nysgjerrig* (begjerlig efter nyt), *rangsyg*, *agtværdig*. Også kunne henføres hertil sådanne, hvis første Del er et Gjo., der angiver den Handling, som foretages, eller som

sidste Del går ud på: *Gætteleg* (som består i at gætte).

Ligeså kan sidste Del udtrykke Mangel og Overflødighed, Frihed, Tvang, Lighed, Kærlighed, Troskab, Fiendskab, Had, og desl.; Fo. *på, fra, med, mod*: *Kornmangel, Fodertrang, Pengerigdom, Tøjlesløshed*; *fålesløs, angerløs, tankeløs, brødefri, indholdsrig*, o. s. v.

b) Årsagen, Redskabet, Middellet;

således, at første Del angiver den virkende Årsag; Fo. *af*: *Hundebid, Hanefjed, Vægterråb, Fuglesang, Tordenslag, Snedkerarbejde, Syndflod, Nødværge*. Når første Del er et Gjo., angiver dette Handlingen, hvorved sidste er fremkommen: *Høvlespån, Savspåner*;

således, at første Del angiver Redskabet eller Middellet, hvorved sidste fremkommer; Fo. *af, med*: *Stokkeprygl, Hammerslag, nævenyttig, mandstærk, mosgroet*; eller hvorved sidste virker; Fo. *ved, med, i*: *Vandmølle, Vejrmølle, Håndkværn, mundkåd, lænkebinde*.

c) Måden,

således, at første Del angiver Måden; hvorpå det sidste skjer eller fremkommer; Fo. *ved*: *Snigmord* (ved at snige) *Skudår* (ved at indskyde);

således, at første Del angiver Måden, på hvilken sidste ytrer sig (kan også henføres til Virkningen): *Flekfeber* (som viser sig ved Pletter), *Skoldekopper*.

d) Forholdet imellem Delen og det hele;

således, at første Del (det hele) angiver det, hvoraf sidste er en Del (Delen forbunden med

det hele); Fo. af: *Kjølflig, Knivsod, Urterødder, Lavsbrødre*;

således, at første Del (det hele) angiver, hvoraf det sidste (Delen) er taget (Delen er her skilt fra det hele); Fo. af: *Egebark, Gåsedun, Oksehud*;

således, at første Del (Delen) tjener til nøjere at bestemme det sidste (det hele; begge ere forbundne); Fo. med: *Tudekande, Fingerhandske, Pebermyntekage*;

således, at første Del (det hele) tjener til nøjere at bestemme det sidste (Delen), i det den angiver hvortil det sidste tjener (forsåvidt kan sådanne Ord også henføres til næste Afdeling) eller henhører, (Delen og det hele kunne være både forenede og adskilte); Fo. til og i: *Tønde-bånd, Skospænde, Kjølknapper, Sadelgjord, Stue-loft, Havedör, Æggeblomme* (Blomsteret i Ægget).

Hermed kan man også sammenligne de forhen anførte, især med Talord sammensatte, der blot indeholde en Beskrivelse, som: en *Trefork* (en Fork med tre Grene).

e) Nytte og Brug,

således at første Del nøjere bestemmer sidste ved at angive hvad der kan være deri, eller i Almindelighed, hvortil den tjener; Fo. til, som: *Saltkar, Ølglas, Smørfjerding*; eller det hele Produkt som kan forfærdiges deraf: *Lysetalg*. Når første Del er et Gjo. betegner den Handlingen, som kan foretages i sidste: *Læsestue, Bagerovn*; eller Handlingen, som kan foretages dermed, eller Virkningen som fremkommer deraf:

Slibeværk, Læsebog, Trillebör, Nysekrud; eller Handlingen, som må foretages dermed, förend det kan bruges; *Snittebønner, Tyggemad*.

Hertil kunde også henføres Forbindelser af No. hvorved Bestillinger eller Forretninger angives; *Krigsmand, Avlskarl*,

f) Indholdet,

således, at første Del bestemmer sidste ved at angive hvad den angår eller indeholder; Fo. om: *Fredstraktat, Skiftebrev, Konstruktionsregel, Ordbog*.

g) Materien,

således, at første angiver, hvoraf sidste er forfærdiget; Fo. af: *Sølvbæger, Stengulv, Silkestrømper*.

h) Formen og Skikkelsen, som sidste Del har modtaget; *Stangjern*.

i) Ligheden; første Del angiver den Ting, hvormed sidste beskrives; Fo. efter eller Bindeordet som: *Vinsmag, Krebsgang, Leverfarve, Korskirke; græsgrön, himmelblå, kredsrund, so-leklar, iskold, o. s. v.*

k) Prisen; Fo. til: en *Skillingspotte*.

l) Målet og Vægten; Fo. på: *Tøndesæk, Fireløspundsvismer*.

m) Stedet, hvor sidste Del virker, samt, når sidste Del er et To. eller Gjo., hvor Egen-skaben tænkes at finde Sted eller Handlingen at foregå, Fo. på, i, til: *Søoffiser, Stuepige, Gårdskar, Nakke drag, hjærteglad, kagpidske*. Også Grændsen, hvortil det sidste når: *Knæstykke*.

n) Tiden, da sidste Del foretages eller for-

nemmelig virker eller bruges; på Spørgsmålet *når?* og med *Fo. om, i: Juleleg, Nattevagt, Middags-
övn, Sommerdragt, Påskelillie, Vinterforråd* (til om Vinteren), *Årgang, Påskesøndag, Andendags-
Feber, morgendulig.* *)

Undertiden tjener første Del af Sammensætningen allene til at forstærke Udtrykket, som: *Öjesyn, Sjæleangest, tyvstjælen, ældgammel, in-
ond* (indvortes ond), da Bestemmelsen ellers måtte være intetsigende, eftersom Synet må skje ved Öjnene, Angest ytre sig i Sjælen, det som stjales, stjales af Tyven, o. s. v.

Endelig tjener første Del af Sammensætningen også til at bestemme Ordet nøjere, for at det ikke skal forveksles med et andet, som: at *årelade* (hos Almuen blot at *lade*); en *Åre* (til

*) Det fortjener at bemærkes, at mange af disse Forhold også kunne udtrykkes ved Afledning; således udtrykkes Materien ved *Dyne* (isl. *dün, Dun, dýna* Dyne), *Gryde* (isl. *grjót* Sten, *grýta* Gryde, og af Sten); Virkningen ved *Digel* (isl. *deigull* af *deigr* blød). Men sædvanlig have vi glemt denne Oprindelse, og sammensatte derfor på ny med ensbetydende Ord, som *Dundyne, Smeltedigel*. Handlingen, som foretages dermed eller hvorved det fremkommer, udtrykkes i *Tøje* (Uldtøje, isl. *togi* af *toga* trække); Virkningen deraf i *Skjemt* (isl. *shammr* kort, skemma gøre kortere, jf. Tidsfordriv, Tidkort) og således i mange andre. Det er en Mangel ved denne Afhandling, at dette ikke fuldstændig er udviklet også ved Afledningen; med mindre man vilde anse det for rettere, at opstille denne Ordfysiologi; da den er omtrent den samme i alle Sprog, i den almindelige Sproglære.

en *Båd*); en *Åre* (i Legemet) men *Blodåre, Me-
alåre*; et *Blad* (i en Bog) men et *Åreblad*; en *Dör* i Almindelighed, men en *Stuedör, Ladedör, Kakkeloovnsdör*. Ofte anvendes da Sammensætningen ikke, når det efter den hele Sammenhæng er tydeligt nok, hvorom der tales; f. E. i Bjærg fandtes Metaller, hvis Årer udbredte sig &c.

I Almindelighed kunne altså alle Forhold udtrykkes, som ellers tilkjendegives ved Böjning; ved nogle kunde man måske være i Tvivl om de virkelig henhøre hertil, som: Steds- og Tids-Bestemmelse, men andre Sprog oplyse os om at disse ligeså kunne udtrykkes ved *casus*. Vi finde derfor også ved Sammensætningen Spor af dels endnu brugelige, dels forældede Forholdsmærker.

§. 58.

Ved Sammensætningens første Del foregå nemlig adskillige Forandringer, hvilke vel ofte, især senere, ere skjete for Velklangs Skyld, men af hvilke dog de fleste oprindeligen ikke ere andet end Böjningsendelser. (Rask om den danske Grammatiks Endelser, Skandin. Litteraturskrifter, 17 B. S. 96 fgg.)

Der tilsættes nemlig:

3 eller *es*: *Ungdomsarbejde, tøjlesløs, sandsesløs* (sinnløs), *ryggesløs* (ruchløs). Dette Tillæg er ligefrem vor Böjningsendelse for Ejeformen: *Nattefrost, Sønnekone, (Gulerod)*. Denne Endelse er nærmest fremkommet af den isl. Fler-telsejeform på *a*, som *Sædelære af sidir, Ef. si-*

da; *Barnepige* af børn, barna; *Gudelære* af *gudir*, *guda*; *Dannemark* af *danir*, *dana*, o. s. v. eller *er*: *Giftermål*, *Rettergang*, *Lejermål*, *Nattergal*, *Fruepige*, *Skriverbog*, *Bagerovn*. Denne Endelse er ligeledes fremkommen af den isl. Ejeform i Entallet, nærmest af *ar*, som: *Fruehund* af *frú*, Ef. *frúar*; *Løverdag* af *laug* Bad, Ef. *laugar*; eller af *ara* Ejef. af *ari*, vort *er*, som: *bakkaraöfn* Bagersovn; eller af *ur*, som: *Nattergal* af *nótt*, *nætur* (*náttar*). Overalt altså af Ejeformen,

n eller *en*: *Fyrstendømme*, *Rosenkrands*, *Blikkenslager*, *øjensynlig* (men *Öjesyn*), *Fangenskab*. Ligeledes taget af den tyske Ejeform i Flt. på *en*, som: *Fruentimmer das Zimmer der Frauen*, *Rosenkranz*, *Blechschräger*, hamborgsk *Bleckschräger*; eller når Endelserne *skab*, *dom* og lignende, hvilke vi have vist egentligst danne en Sættelse, skulle lægges til To., da er *en* også fremkommet af den tyske Tillægsform, som: *Fangenskab* af *gefangen*, men *Fangevogter*, *Fangefoged*.

At dette virkelig er disse Endelsers Oprindelse, oplyses endmere derved, at vi, men meget sjældnere, endog have beholdt den isl. Ejeform med Kjendeordet, hvilke Særegenheder på ingen anden Måde kan forklares, som: *Öjenslyst*, *hjärtensgod*, hvilke skulde hedde *Öjetslyst*, *hjärtetsgod* (god af Hjertet), af isl. *augans*, *hjärtans*.

Andre Forandringer som foregå ved Sættelsen ere:

Af første Ord bortkastes *e*, som: *cærgjerrig*, *Kvindfolk*, *månlyst*, *kridhvid*, *Plukværk*, *Bygmester*.

Tillægsformen på *ende* forkortes: *sydhed*, *kåghed* (sydende, kågende hed), *raugal* (ravende gal), *splittergal* (splittrende, splintrende gal). Jvf. Slutningen af § 51.

I Almindelighed forkortes Ordet såmeget som muligt, ved at bortkaste nogle af Afledstavelserne, når Sættelsen kommer til at bestå af flere Ord: *udenfor Landet*, *udenlands*, *Udlænding*; *Afledning*, *Afledsstavelse*; *Sleslærred* (slesisk Lærred), *Ruslæder* (russisk Læder).

Foran det første Ord i Sættelsen bortfalder Forholdsordet, af hvilket det egentlig skulde styres, som: *voldgive*, at give *i Vold*; *voldtage*, at tage *med Vold*. Derfor bortfalder det også ved sådanne Ord, der nu ej mere bruges som selvstændige, som *omkuld* men *kuldkaste*, *kuldsejle*; *på tværs*, men *Tværsadel*. Og på samme Måde bortfalder *i* af *isønder*, *igjennem*, *imellem*, *imod*, *igjen*, hvis sidste Del oprindeligt ere No., som: *sønderslå*, *Gjennemgang*, *Mellemkomst*, hvilket man ellers anfører som to forskellige Former. Herfra gives yderst få Undtagelser, som *itu*, hvor *i* beholdes: *ituslå*, *ituslagen*, rettere *slå itu*; *ihjelslagen*, *slå ihjel*. Endnu sjældnere er Forholdsordet snart bortkastet, snart beholdt, for at udtrykke to Betydninger, som: *komme ihu* (*ihukomme*), deraf *Hukommelse* (Sjæleevnen), *Ihukommelse* (Minde). Foran bliver

til fore, og for; på bliver i *Åsyn* til å (isl. å på).

§. 59:

Sammensætning kan ikke finde Sted,

1) Når første Del enten virkelig er bestemt eller dog må tænkes som sådan; som: *Duesteg* betegner Steg af Duer i Almindelighed, ikke af denne eller hin Due, en *Prestegård* den Gård, hvori Prester bo, ikke blot denne eller hin Prest, f. E. Karlen har hjemme i Prestegården og ikke i Degneboligen, d. e. i den Gård, hvori vore Prester (og derfor også den nærværende) bo; ligeså *det fynske Regiment lette Dragoner*, *det fynske Dragonregiment*, vilde man sige *det fynske lette Dragonregiment*, så vilde det betyde *det lette Regiment af Dragoner* og ikke *Regimentet af de lette Dragoner*; *sprogkyndig*, kyndig i Sprog og ikke blot i dette eller hint; *nysgjerrig*, begjærlig efter nyt i Almindelighed, og ikke blot denne eller hin Nyhed, o. s. v.

Undtag: Slægtskabsforbindelserne, som: min *Farfader*, min *Søsterdatter*, *Broderson*, d. e. Fader til min Fader, &c. Men også ved disse tænkes Bestemmelsen at gå på det hele (altså på sidste Ord), ligesom ved andre Sammensætninger, hvor begge Dele kunne forklæres som bestemte, som: giv mig *Portnøglen* (Nøglen til Porten), tag mig *Ølflasken* (Flasken med Øllet).

2) Samlingsord sættes efter det Ord, som bestemmer deres Antal, Mål, Vægt, Værdi og desl. uden Sammensætning, men når Brugen, Mate-

rien eller andre foran (§ 57) anførte Begreber skulle udtrykkes, finder Sammensætning Sted, som en *Sæk Korn* (en Sæk med Korn, en Sæk, hvori er Korn eller rettere såmeget Korn, som er i en Sæk), en *Kornsæk* (en Sæk til Korn); et *Glas Öl*, et *Ølglas*; en *Daler Sølv* (en Daler i Sølv, af Værdi med Sølv, som: 5 Rbdlr. Sølv), en *Sølvdaler* (en Daler af Sølv, som: 5 Sølvdalere). Ligeså når Mængden skal udtrykkes: en *Flok Får*, (så mange Får, som gå samlede), en *Fåreflok* (den hele Samling, som nogen ejer); en *Hob Mennesker*, *Menneskehoben*, som: der går en stor *Flok Får*, han ejer en stor *Fåreflok*; der var en *Mængde Folk* på Markedet, et Land har så og så stor *Folkemængde*.

5) Ligesom ved Afledningen en Afledsendelse ej kunde bruges, når den allerede var anvendt i en anden Betydning (§ 16), således kan Sammensætning ikke heller finde Sted, når begge Ordene allerede ere sammensatte i en anden Betydning, om endog den påtænkte Forbindelse kunde synes nok så naturlig som den sædvanlige; det måtte da være, at Sammenhængen meget tydelig angav den rette Mening, f. E. da en *Æbleskive* allerede betegner den bekjendte Spise (en Skive med Æble), så kan ej vel dermed betegnes en Skive af et Æble; da *Oksehoved* allerede betegner det bekjendte Mål, så vil ingen derved tænke på et *Hoved af en Okse*, skönt man ellers siger *Mandshoved*, *Hundehoved*, o. s. v. med mindre Sammenhængen tydelig leder til denne

Mening. Men især kan Sammensætning ikke finde Sted, når den egentlige Mening derved vilde blive figurlig (jf. § 46).

4) Mange Sammensætninger finde derfor ikke heller Sted, fordi vi enten ved Afledning eller på anden Måde have dannet en anden Udtryksmåde for Begrebet: da vi allerede have Ordet et *Maleri*, så sige vi ikke med Islænderne *málverk*; da vi allerede have Ordet *enkelt*, så bruge vi ikke *enfoldig* (isl. *einfalldr*, enkelt) i samme Mening, men tage det kun i figurlig Betydning, da vi dog i egentlig Betydning sige *trefoldig*, *mangfoldig* (isl. *þrefalldr*, *margfalldr*). Heri viser sig især Sprogenes Egensindighed, om man kan bruge dette Udtryk om Naturen; Islænderne forstå således ved *mannskapr* mandigt Sind, Mandighed, vi tage derimod vort *Mandskab* i en ganske anden Mening; de Franske kunne sige *dîner*, *souper*, *sorcier*, hvilket vi ikke kunne udtrykke uden ved Sammensætningerne *Middagsmåltid*, *Aftensmåltid*, *Troldmand* eller *Heksemester*. Især falder denne Egensindighed i Øjnene, når et andet Ord vilde give samme Mening i Forbindelsen og dog ikke kan sættes istedetfor det engang gængse; vi sige således *skadefro*, *Skadefryd* (Schadenfreude), men kunne ikke sige *skadeglæde*, *Skadeglæde*.

Overhoved anvendes kun sådanne Sammensætninger, som Brugen allerede har indført, og på den Måde, som den har hævdet dem. Gode Skribenter have dog Ret til at danne ny For-

bindelser, når disse ere nødvendige og skje efter Sprogets Analogi.

§. 60.

Som første Del af Sammensætningen forekomme adskillige Ord, der ikke udtrykke noget Forhold, men tildels have Lighed med Forstavelserne, og derfor undertiden kunne ombyttes med disse. Mange kunne dog tillige anvendes på den sædvanlige Måde, som: *Stamord* (det oprindelige Ord, ligesom *Årsag* den oprindelige Sag), men *Stamtavle* (Tavle over en Stamme eller Slægt). De almindeligste ere:

Hoved og *Grund* modsat *bi*: *Hovedsag*, *Bisag*; *Grundbegreb*, *Bibegreb*.

Erke (archi), *Gjeneral*, *Mester*, *over*, modsat *under*: *Erkebiskop*, *Gjeneral-Feldtmarskalk*, *Mestertyv*, *Overøvrighed*.

Stif (*Sted*), *Sviger*, *Pleje*, *Bedste*, *Olde*, *Tip* ved Slægtsnavne; *Stiffader*, *Svigerfader*, *Plejesøn*, *Bedstefader*, *Oldefader*, *Tipoldefader*.

Stor til Forhøjelse som *over*: *Storhertug*.

Små til Formindskelse, som *lille* i Slutningen; *Småfolk*, *Smådreng*.

Al og *aller* (eg. den tyske *Ejef*. i *Flt.*) til Forstærkelse, det første modsat *af* og *u*: *almægtig*, *afmægtig*; *alvidende*, *uvidende*; *allene* (*alene*); *allerbedst* (*bedst af alle*).

Af og *van*: *Afmagt* (*Vanmagt*), *Afgud*.

Ud og *af* i Betydning af *tilende*: *udlært*, *har du afskrevet*?

For modsat *bag*: *Forstykke*, *Bagstykke*.

Høj og vel i Titler: høj og velbåren.

Selv, egen, hel, halv, fri, lige, nær, næst og ibrigt næsten alle Biord og Fo. i deres sædvanlige Betydninger.

Liv og Skød til at udtrykke hvad der er fortrinlig kært: Livhest, Livregiment, Livfarve; Skødebarn, Skødesynd.

Jomfru i enkelte Forbindelser til at udtrykke en Fortrinlighed eller Renhed: Jomtruhonning, Jomfrusvovl, Jomfruvoks.

Skind i skinddoven.

Stok i stokblind, stokdøv, o. fl.

§. 61.

Som anden Del af Sætningsbygningen bruges adskillige No. der tjene til at danne Forbindelser, der kunne samles i et Hovedbegreb, som denne sidste Del angiver. F. E.

Mand, Kvinde, Kone danner Hanköns- og Hunköns-Ord: Enkemand, Bondekone, Ægtemand, Ægtekvinde.

Ligeså *Folk* (for *Menneske*): et Mandfolk, Kvindfolk (Kvindemenneske).

De forrige samt *Karl* og *Broder* til at udtrykke Forretning og Håndtering, undertiden endog Egenskaben: Landmand, Landsbykone, Landsbyfolk, Ågerkarl, Slagsbroder, Aftenmand, Ja-broder.

Mager (t. macher), *Mester, Svend, Dreng* ved Håndverkerne. *Mester* undertiden også som kæledende Formindskelsesudtryk: Skjelmstmester.

Borg, Havn o. desl. til Egennavne på Stæder: Viborg, København.

Torp, drup, rup, lev, løv ligeså ved Landsbyer. *Sund, Sø, Hav, Vig, Fjord, Ø, Land, Rige*, o. desl. til Egennavne på Lande og Vande.

Bo (boer), far til Folkenavne, der dog også udtrykkes ved det afledte *lænder*: Ærøbo, Fynbo, Sjællandsfar.

Lære til Videnskabers Navne: Naturlære.

Håndverk, Kunst, Embede, Post o. desl. til at udtrykke Bestillinger.

Måde, Lag, Vis: Tænkemåde, Sindelag, naturligvis.

Sag, Mål, Væsen, Mon: Giftermål, Skole-Fattig-Penge-Væsen, Fæmon, o. fl. s.

§. 62.

De vigtigste To., der bruges på samme Måde, ere:

kær: nidkær, ærekær.

løs, fri, vild (i Betydning af *uden*): brødefri, skadesløs, husvild.

nem, villig, mild: lærenem, lærvillig, gavmild, lattermild.

værdig: rosværdig.

færdig: rejsefærdig, grædefærdig.

gjerrig, syg (begjerlig efter): nysgjerrig, rangsyg, fuld: smagfuld.

fældig: drikfældig, straffældig.

foldig: mangfoldig.

ret, mæssig (d. e. mådig): skoleret, retmæssig; middelmådig.

§. 65.

Anmærkninger. Eksemplerne have allerede tildels oplyst, at også her nogle Ord ikke kunne bruges udenfor Sammensætningen, som *mager*, *fældig*, *mådig*; og at andre få en noget forskellig Betydning, som: *Folk* (Menneske), *mild* (villig til, tilbøjelig til), *syg* (begjerlig efter). Andre bruges også i nogle Sammensætninger med én, i andre med en anden Betydning, som: *skin-hellig* d. e. helligfor et Syns Skyld, derefter skulde *skinsyg* betyde syg for et Syns Skyld, skulkesyg; *livløs* uden Liv, *leddesløs* løs i Leddene, *halsløs* Gjerning, som koster Halsen; *husvild* uden Hus, *ellevild*, overgiven, eg, forhekset af Ellefolk; *toldfri*, fri for Told, men *gæstfri*, mild mod Gæster. *Fuld* anvendes sædvanlig kun ved abstrakte Begreber, og Ordet tages derfor i figurlig Betydning, når det sammensættes med konkrete: en *smagfuld* Dragt, men *velsmagende* (ikke *smagfuld*) Mad; et *kjernefuldt* Skrift (men ikke *Æble*); *ærefuld*, *pinefuld*, men ikke *vandfuld*, *kornfuld*. Samme Bemærkning synes at gælde om *kær*.

Ligesom det ved Afledningen ikke sjælden var nødvendigt at søge Oplysning i Stamsproget, således er det samme Tilfældet ved Sammensætningen. Snart er nemlig det hele sammensatte Ord selv gået ligefrem over fra Stamsproget, så at det mangan Gang endog derved efter vort Sprog er uforståeligt, som *Markskriger*, der egentlig skulde betyde den som skriger på *Marken*; *Könrog*, der opløst egentlig måtte betyde *skön Røg*; snart have vi ikke den ene Del af Sam-

mensætningen, i det mindste ikke i samme Form, som: *Standskrift*, hvis første Del ikke findes alene i vort Sprog, men derimod som afledt i *Skændsel*; snart er endelig Ordet så ukjendeligt, at man ikke, uden ved at gå tilbage til Stamsprogene, kan oplyse, at Sammensætning virkelig finder Sted.

Nogle Eksempler herpå må tjene til Oplysning. Af det islandske kunne forklares mange Sammensætninger af det almindelige gængse Sprog, hvilke kunne forøges med utallige andre, især når man vil medtage juridiske, historiske, og andre i gammel Dansk forekommende Forbindelser, ikke at tale om Dialektudtryk; som:

<i>Albus</i> (<i>oln</i> , <i>alin</i> , <i>ulna</i> , Arm).	borg (<i>ve</i> Helligdom), Saksøbing (<i>kaupánger</i> , Købvang, ligesom Købstæd), Helsingfors (<i>fors</i> , <i>foss</i> , Ström, Vandfald), o. s. v.
Almue (<i>múgr</i> , <i>múgi</i> , Mængde).	Brudgom (<i>gumi</i> Mand).
Arbejde (<i>ervidi</i> , <i>ervinni</i> ; <i>er</i> , <i>ar</i> Pløjning, derefter Arbejde i Almindelighed; at <i>vinna</i> , arbejde).	Bryllup (<i>brúdkaup</i> , Brudekøb).
Alskens (<i>alls kyns</i> af alle Slags).	Buløkse, Bolverk (<i>boltr</i> Træbul).
Arvågen (<i>ár</i> , <i>árle</i> , tidlig om Morgen).	Banemand (<i>bani</i> , Død).
Mange Stæders Navne som: Århus, Årós Flodmunding; Odense. <i>Odinsey</i> , Odins Ø; Vi-	Davre, Nadvere (<i>dagverdr</i> , <i>náttverdr</i> ; <i>verdr</i> et Mål Mad).
	<i>Dimmeluge</i> (<i>dimmr</i> , mörk, fordi Lysene

- sluktes, eller *dumbi* tavs, fordi Klokkerne tav; den stille Uge).
 Endeligt (*lok, lykt*, Slutning).
- Enkemand, fynsk også; Enkekone (af ubrug. *eink* hvad der allene, som *einkasonr*, eneste Søn; eller af *ecki* Sorg, *eckja* Enke, *eckill* Enkemand).
- Ellefolk (*álfl*, en Alf).
 Gabestok (*gapi*, en Nar).
 Glarøjne, Glarmester (*gler*, Glas).
- Gangerpilt (*piltr* en Dreng; deraf fynsk en *Filtring*).
- Gluggmåned (Januar, *glygg*, Storm).
- Helleknop (*hella*, Klippe, Sten) og andre Plantenavne.
- Helsot, Helhest, o. desl. (*hel* Dødens Gudinde).
- Helvede (*viti*, Straf).
- Herremand, Herreskjold (*her*, Hær).
- Hortug (*her*, Hær; *toga* føre, *ducere*).
- Helbred (*heilbrigdi*; *heill*, hel, sund; *bragd*, Tilstand, *brigdi*, Forandring).
- Hustru (*húsfreya* Husfrue).
- Høvedsmand (*höfud* Hoved).
- Hvorledes, således, nogenledes (*leid*, Vej, Måde).
- Hvorlunde, nogenlunde, (*lund*, Måde).
- Ingensinde, nogensinde dennesinde (*sinn*, Gang).
- Ihjel (*i hel*, tildøde); igjen (*gagn*, *gëgn*); imellem (*medal*); isönder (*sundr* en Del adskilt fra det hele); omkring (*hringr*, *kringr*, Kreds), o. desl.
- Kvægsølv (*kvíkr* levende).
- Kyndelmesse (*kyndill*, *candela*, Lys). Ved sådanne Ord viser Islandskén også Overgangen, som: Almisce,

- ölmusa*, eleemosyne; Lægmand, *leíkr*, laicus.
- Kjephøj (P. Syv) (*kapp*, Kamp, at *képpa* kappes, *képpinn*, trættekær).
- Ledsager (*leidsögumadr*; *leid*, Vej, *segja*, sige).
- Ledemod (*lidamót*; *mót*, Møde, Indfældning i hinanden).
- Löndom, Löngang, Lönkammer, o. desl. (*laun*, hemmelig, i Skjul).
- Løspøre (*eyrir*, Vare).
- Løverdæg (*laug*, Bad), Søndag (*sunna* Sol) og de andre Dages Navne.
- Lakkeløfs (P. Syv) *laki* Mangel, Lyde.
- Lavværgе o. desl. (*læg* Lov).
- Malström (*mál* Mål, Mæle).
- Mandolm (mandgal; *álmr*, hed, rasende, galen; vi have deraf at *ulme*).
- Marekat (*mar* Hav; t. Meerkatze).
- Muldvarp (*mold* Muld, *varpa* kaste).
- Nabo (*nábúi*, Nærboer).
- Nedramme (*ramr* stærk, at *remma*, befæste; jvf. ramme Alvor).
- Nyfigen (*fíkr*, *fíkin*, begjerlig).
- Omkuld (*kollr* Spids, Top, Hoved; *kollsteypa*, støbe en Kuldbøtte).
- Redebon (*búinn* beredt), Klædebon (*búnaðr*, Klædning).
- Ryggesløfs (ruchlos, *rógr*, Rygte).
- Rødkælk (*kjálki* Kæbe).
- Stokværk (*stockr*, Bjælke).
- Skjeløjet (hos P. Syv skællig; *skjæll* skæv).
- Stüffader (at *stýfa* truncare; vi have endnu at *stive*, en *Stub*).
- Skælsalder (*skil* Forstand eller Lov og Ret).
- Skærsild, Skærtorsdag (*skær*, *skir*, ren).
- Søgnedag (som er tryk til Arbejde, *sýkn* Frihed, Tryghed).

Skumpelskud (<i>skimp, skump, Hån, Spot</i>).	Tvetule (<i>tól, tóli Redskaber</i>).
Stighord (<i>bord Bræt</i>).	Valplads, o. desl. (<i>valr de Faldne</i>).
Staldbroder (<i>stallr, Sted, Sæde</i>).	Vadmel (<i>vad, vod Klæde, mål Mål</i>), Vadsæk.
Stakkel (<i>stafkarl, som går ved Stav</i>).	Vindskede (<i>skeid, skid Fjel</i>).
Solhverf (<i>hverfa vende om</i>).	Øjemed (<i>at mida, sigte</i>).
Tollekniv eller Tælgekniv (P. Syv), at <i>tálga, telgja</i> snitte.	Ørkesløb (<i>at yrkja virke, årke; yrkja, Arbejde</i>).
	o. s. v.

På samme Måde have vi fra det tyske Sprog adskillige; tildels meningsløse, Sammensætninger, hvorpå følgende må tjene til Eksempler *):

Afsked, <i>Abschied</i> .	Blyhvidt, <i>Bleyweisz</i> .
Abelsine, <i>Apfelsine</i> .	Butterdejg, <i>Butterteig</i> ,
Bomuld, Bomlerke, Bom-	Birfidler, <i>Bierfedler</i> .
olie, Bomskole, bom-	Durkløb, <i>Durchlauf</i> .
stærk (isl. bollsterkr),	Dørslag, <i>Durchschlag</i> .
o. desl. <i>Baum</i> .	Dyvelsdræk, <i>Teufels-</i>
Bommes, <i>Baumseide</i> .	<i>dreck</i> .
Bislopperske, <i>Beyschlä-</i>	Døgenikt, <i>Taugenichts</i> .
<i>ferinn</i> .	Feldtskær, <i>Feldscherer</i> ,
Blomkål, <i>Blumenkohl</i> ,	Feldttog, o. s. v. <i>Feldzug</i> .
(isl. blómi.)	Felbereder, <i>Fellbereiter</i> ,
Bleghvidt (Blejhvidt),	isl. <i>felldr, Skind</i> .

*) Næsten alle venskabelig meddelte af Hr. Studiosus Hvalsøe.

Førmand, <i>Fuhrmann</i> .	Libhaver, <i>Liebhaber</i> ,
Frokost, <i>Frühstück</i> .	isl. <i>ljúfr, kær</i> .
Fremture, <i>fortdauern</i> .	Misbænk, <i>Mistbeet</i> .
Fruentimmer, <i>Frauen-</i>	Merskum, <i>Meerschäum</i> .
<i>zimmer</i> .	Netteldug, <i>Nesseltuch</i> .
Gjethus, <i>Gieszhaus</i> .	Potkés, <i>Pottküse</i> .
Gurglevand, <i>Gurgelwas-</i>	Radbrække, <i>radbrechen</i> .
<i>ser</i> .	Rusvartes (Sko), <i>rauch-</i>
Hartkorn, <i>hartes Korn</i> ,	<i>schwarz</i> .
eg, Rug, Hvede og Byg	Skedevand, <i>Scheidewas-</i>
til Forskjel fra Havre.	<i>ser</i> .
Hirsfænger, Hirsholm,	Skildvagt, <i>Schildwache</i> .
<i>Hirschfänger, Hirsch-</i>	Skilderhus, <i>Schilderhaus</i> .
<i>holm</i> .	Skorsten, <i>Schornstein</i> .
Hundsvot, <i>Hundsvoigt</i> .	Skærmydsel, <i>Scharmüt-</i>
Husblas, <i>Hausenblase</i> .	<i>zel</i> .
Indgetogen, <i>eingezogen</i> .	Skærslipper, <i>Scheeren-</i>
Jomfru, <i>Jungfrau</i> .	<i>schleifer</i> .
Iunker, <i>Iungherr</i> ,	Sejerverk, <i>Seiger</i> .
Isenkræmmer, <i>Eisenkrä-</i>	Sloprok, <i>Schlafrock</i> .
<i>mer</i> .	Spidsrod, <i>Spieszruthe</i> .
Kakkelovn, <i>Kachelofen</i> .	Spidsborger, <i>Spieszbür-</i>
Kalvekrøps, <i>Kalbsgekröse</i> .	<i>ger</i> .
Kighoste, <i>Keichhusten</i> .	Spidsbube, <i>Spitzbube</i> .
Koffardi, <i>Kauffahrt</i> .	Statholder, <i>Statthalter</i> .
Kopskat o. desl. <i>Kopf</i> .	Stervbo, <i>Sterrbude</i> .
Korsgevær, <i>Kurzgewehr</i> .	Stikkelsbær, <i>Stachelbeere</i> .
Kortvillig, <i>kurzweilig</i> .	Stratenrøver, <i>Straszen-</i>
Kukkenbager, <i>Kuchen-</i>	<i>räuber</i> .
<i>becker</i> .	Strygholt, Løsholt o. desl.
Könrøg, <i>Kienrusz</i> .	<i>Holz</i> .

Suklæder, *Zugleder*. Virak, *Weihrauch*.
 Tappenstreg, *Zapfenstreich*. Vindbøjtel, *Windbeutel*.
 Valdhorn, *Waldhorn*. mer. Zahlkammer, *Zahlkammer*.
 Vajsenhus, *Waisenhaus*. Ærbødig, *ehrerbietig*.
 Vaterpas, *Wasserpasz*. Æmfindlig, *empfindlich*.
 Vattersot, *Wassersucht*. o. s. v.

Andre Sammensætninger ere så sammentrukne, at deres enkelte Dele ere næsten ganske ukjendelige; f. E. *Moster*, *Faster* af Moders, Faders Søster, *slig* af så lig; *aldrig* (isl. *alldr eigi*, ikke Tid, ingen Tid, modsat *altid*); *Elskov* (isl. *elskugi* af *elska* og *hugr*); *Legeme* (isl. *líkaimi*, af *lík* der betyder så vel levende som dødt *Legeme*, og *hamr* Ham); *Torden* (Tors Dön, af *dunr*, *dynr* Dön, at *dynja* dunre); *Søskende*, (isl. *systkyn* af *kyn*, *kynd*, Slægt; t. *Geschwister*); *Vindue* (isl. *vindauga* af *auga* Öje, Hul); *Kapun*, t. *Kapuhuhn*, o. s. v.

§. 64.

Da de Endelser, som lægges til første Del af Sammensætningen, oprindelig ere Bøjningsendelser (§ 58), og den rene Sammensætning virkelig udtrykker Forhold imellem to Begreber, så danner denne derved Overgang til Sætningslæren, og bør derfor i Sproglæren have sin Plads næst foran denne. Den opmærksomme Læser vil da kunne forfølge Overgangene fra Bøjningslæren igjennem Afledning og Sammensætning til Sætningslæren, Overgange, der findes her, som overalt i den organiske Natur. Og det er en af

Naturgranskernes ikke ringe Glæder, at opsøge disse, og derved forfølge den hele Kjæde, hvis Led alle gribe ind i hinanden uden Spring, alle lignende hverandre, og dog aldrig de samme.

Afledning og Sammensætning.

§. 65.

Da begge Dannelsesmåder igjen kunne forbindes med hinanden, så fremkommer derved en overordentlig Rigdom på Ord, der alle atter kunne føres tilbage til nogle hundrede Stamord. Denne Sprogenes Organisme gør det muligt for den lærde, at lære så mange Sprog, og at bevare dem i Hukommelsen. Heri ligger også for en Del det karakteristiske ved Sprogene. Men således som vore Ordbøger give os Ordene *kun* efter den alfabetiske Orden (eller rettere Uorden), vil det ikke så let være muligt, at få Oversigt over Særegenhederne ved Afledning og Sammensætning i et eneste Sprog, endnu mindre at anstille Sammenligning imellem flere. År hengår derfor med at lære et Sprogs endog kun almindeligste Ord, der meget lettere vilde erindres, når de ikke behandlede som tørre Gloser, men førtes tilbage til deres Oprindelse; ti kun derved, at man eftersporer Begreberne, få Ordene Ånd og Liv. Man har vel, som bekjendt, i nogle Ordbøger hensat alle Afledninger og Sammensætninger under deres Stamord, men iblandt hverandre i alfabetisk Orden, og dette er derfor

en Halvhed, der gör det vanskeligt for Begynderen, at finde Ordet, men uden den tilsigtede Nytte. Derimod skulde man tro, at Hensigten måtte opnås, ved at gå ud fra et Stamord, og i behørig Orden stille ved Siden og under hinanden dets Afledninger og Sammensætninger, således som de ligge Stamordet nærmest og efterhånden mere og mere fjærne sig derfra. En sådan tabellarisk Opstilling vilde vist nok medtage megen Plads og forudsætte et alfabetisk Register; men unægtelig vilde man ved Brugen af en sådan Ordbog i langt kortere Tid end ellers lære at kjende Sproget, da man, ved at efterse ét Ord, tillige lærte at kjende alle dets Slægtninger: Forældre og Søskende og Søskendebörn; og just derfor vilde Kundskaben om den hele Familie være så meget grundigere. En sådan Ordbog vilde da være ligesom Sprogets gjencalogiske Tabeller, og når den tillige angav Ordenes Betydninger, (der ere ligesom Historiens Begivenheder), svare til de historiske, der angive Begivenhedernes Række efter Tidsfølgen (i Sproget efter Tankegangen). Da jeg kun vover at fremstille dette som en Idé, der måske fortjener at eftertænkes, kan jeg ikke inklade mig i, hvorvidt begge bekvemt kunne forenes. — Hvad der endelig, ved tillige at gå tilbage til Stamsproget, måtte vindes til at oplyse ellers uforklarlige Former af mange Ord, har på flere Steder været Gjenstand for denne Afhandling.

*Hos Boghandler S. Hempel i Odense
faaes følgende Skrifter for vedtegnede
Priser:*

-
- Nicolai Faber*, Dr. Phil. og Sognepræst for Allested og Veile Menigheder, Tolv Prædikener, et Forsøg til sand Kristendoms Bestyrkelse mod Tvivl og Vildfarelser. 9 Mk. heftet, og i Vælskbind 24 Sk. mere.
- — Fem Breve til Hr. Pastor N. F. S. Grundtvig, angaaende Fornuft, Aand og Bogstav, Andagsforsamlinger udenfor Kirken og Muligheden af et Beviis for Guds Tilværelse. Andet Forsøg til sand Kristendoms Bestyrkelse mod Tvivl og Vildfarelser. 5 Mk. heftet.
- Krag, I.*, Adjunct ved Odense Kathedralskole, Aristophanes's Komædier, oversatte fra det Græske. 15 Mk. heftet.
- Stephan Tetens*, Dr. Phil., Biskop over Als og Ærøe, R. af Db., Mærkværdigheder i Jesu Liv, meddeelte af Lukas, og Pauli Brev til de kristelige Galatiens Menigheder, i Omskrivning og frie Oversættelse forklarede. En Prøve og et Forsøg. 1 Rbd. 8 Sk. heftet.
- Wegener, I. E.*, Forstander for det Kongel. Skolelærer-Seminarium paa Joenstrup. Katechetisk Magazin. Første Binds første Hefte, indeholdende, foruden en Forerindring: 1) Katekisationer over Menneskekjærlighed. 2) Om Fornøielser og deres rette Brug, til Lærebogens 6te Kap. B. III. §. 3. 3) Om Pligterne

mod Næstens Liv og Sundhed, til Lærebogens 6 Kap. *C. II.* Materialier til Katekisationer: 1) Over det Spørgsmaal: Hvad er Menneskets Bestemmelse? 2) Over Lærebogens 1ste Kap. 1 §. og 3) over dens 1ste Kap. 2—4 §. Foran hver særskilt Katekisation findes en Forberedelse, og iøvrigt skal Samlingen indeholde dels Forfatterens egne Arbejder, dels et Valg af Andres, fornemmelig af Prof. *Dinters* Underredungen. 1ste Hefte 5 Mk. heft.

Raben, N. C., Praktisk Regnebog til Brug i Almueskoler. Udarbejdet tildeels efter Kroymanns gemeinnützlichtes Rechnen. 1 Rbd. i Mat. og 24 Sk. mere indb. og planeret.

— — Opløsning af nogle af de vanskeligste Opgaver, i den efter Kroymann omarbejdede praktiske Regnebog til Brug i Almueskoler. 2 Mk. 8 Sk. heft.

Dinter, G. F. Dr., Anviisning til Bibelens Brug i Almueskoler. Oversat fra det tyske ved Pastor *H. E. Wolf*. 3 Dele. Første Deel indeholder: Anviisning til Bibelens Brug i Almueskolerne; Anden Deel: Grundsatninger for Bibelens Forklaring, og tredie Deel: forskjellige Bibel-Katekisationer. For at lette Anskaffelsen, er hele Værket (80 Ark i Octav) ansat til den yderst billige Priis 5 Rbd. i raa Mat.; i Velskbind 7 Mk. 8 Sk. og i stivt Hefte 5 Mk. mere. Naar 12 Exempl. tages paa Gangen til Skolebrug, overlades de for 4 Rbd. Stk.
